

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Επιστροφές Αλκιφρόδου 229
185 36 Πειραιάς

ΤΕΥΧΟΣ 63 - ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2018

σελ. 4

σελ. 8

σελ. 13

σελ. 18

σελ. 24

- 3 Γνώμη**
«Η γαλήζια ανάπτυξη»
Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου Προέδρου του Συλλόγου
“Οι Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου, Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά”
- 4 Ανασκαφικά**
Επέκταση της Γραμμής 3 του Μετρό στον Πειραιά
Της Στέλλας Χρυσουλάκη, Προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων
- 8 Τεχνολογικά**
Το μετρικό σύστημα βάρους στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού
Της Άννας Μηχανίδου, Ομότιμης Διευθύντριας Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.
Μέλους του Συμβουλίου της Εταιρείας Μελέτης της Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας.
- 11 Ερευνητικά**
Η τεχνολογία αιχμής των Μινωιτών και Μυκηναίων
στην Ελληνική Επικράτεια κατά τη 2η χιλιετία π.Χ.
Μέρος 4ο: Χρονολόγηση βάση των Αρχαιολογικών Τεκμηρίων
Του Κωνσταντίνου Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE,
Μέλους Εταιρείας Μελέτης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας/ΕΜΑΕΤ.
- 13 Αρχαιογνωστικά**
Οι δρόμοι και οι μέθοδοι της Αρχαιογνωσίας.
2. Αρχαιολογία και η ερμηνεία των μνημείων
Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων
- 18 Αρχιτεκτονικά**
Το ρολόι του παλιού Δημαρχείου Πειραιά. Το απόλυτο σύμβολο της πόλης
Του Γιώργου Γάρδα, Αρχιτέκτονα Μηχανικού - Πολιτικού Μηχανικού Ε.Μ.Π.
- 21 Ματιές στην Πειραιϊκή Ιστορία**
Ένα θεατρικό και τέσσερα Πειραιϊκά προπολεμικά μυθιστορήματα
Του Δημήτρη Κρασονικολάκη, Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά,
Προέδρου Ινστιτούτου Πειραιϊκών Ερευνών
- 24 Εν τέλει... Σχολιογραφικά**

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου “ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”
Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς • Τηλ.: 210-42.88.018 - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017

• ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 63 • Απρίλιος - Μάιος - Ιούνιος 2018

ΕΚΔΟΤΗΣ:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ. 210-4060000

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς
Τηλ.: 210-4121935

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΡΔΑ
ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ

Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.
Διανέμεται δωρεάν.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις
απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ - ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.
Κολλοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ
Τηλ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ “ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31

Βιβλιοπωλεία:

- ΑΙΓΗΙΣ: Βασ. Γεωργίου Α΄ 11, Πειραιάς
- ΒΙΒΛΙΟΤΟΠΙΑ: Εθνικής Αντιστάσεως 23, Πειραιάς
- ΝΕΟΣ ΚΥΚΛΟΣ: Καραοδή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
- ΣΤΑΧΥ: Πραξιτέλους 121 και Τσαμαδού 57

«Η γαλάζια ανάπτυξη»

του ΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Προέδρου του Συλλόγου

“Οι Φίλοι Αρχαιολογικού Μουσείου,

Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά”

Η γαλάζια ανάπτυξη είναι ένας όρος που καθιερώθηκε τα τελευταία χρόνια για να περιγράψει τη νέα μεγάλη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη θάλασσα, η οποία περιλαμβάνει οικονομικούς τομείς όπως: τον παράκτιο και θαλάσσιο τουρισμό, τη ναυτιλία και τη ναυπηγική βιομηχανία, την υδατοκαθλιέργεια, την αλιεία, τη γαλάζια ενέργεια, τη θαλάσσια βιοτεχνολογία και τη θαλάσσια εξόρυξη ορυκτών.

Οι τομείς του παράκτιου τουρισμού και της Ναυτιλίας είναι βασικό πεδίο ανάπτυξης ιδιαίτερα των νησιών. Η Ελλάδα διαθέτει πάνω από 15 χιλιάδες χιλιόμετρα ακτογραμμής (από τις πρώτες χώρες στον κόσμο) που σε συνδυασμό με το νησιωτικό σύμπλεγμα δίνει ένα μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα που πρέπει να αξιοποιήσουμε. Η γαλάζια ανάπτυξη είναι μια ολοκληρωμένη θεώρηση για την αξιοποίηση του πλούτου της θάλασσας, ένας κατ’ εξοχήν χώρος με συγκριτικό πλεονέκτημα για τη χώρα μας και ειδικά για τον Πειραιά. Υπολογίζεται ότι το οικονομικό μέγεθος της γαλάζιας οικονομίας ανέρχεται σε 500 δισεκατομμύρια ευρώ και οι τομείς της απασχολούν 5,4 εκατομμύρια εργαζομένους, οι δε προοπτικές μέχρι το 2020, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις είναι ότι θα πλησιάσει τα 600 δισεκατομμύρια ευρώ και η απασχόληση θα φτάσει στα 7 εκατομμύρια άτομα.

Η διασύνδεση όλων αυτών των τομέων και η δημιουργία ολοκληρωμένων clusters θα πολλαπλασιάσει τις δυνατότητες και την αποτελεσματικότητα των επιχειρηματικών δράσεων. Υπάρχουν μεγάλα αναξιοποίητα περιθώρια για την εξέλιξη των κλάδων, των επαγγελμάτων, των δεξιοτήτων που θα δώσουν μια νέα πνοή στη γαλάζια ανάπτυξη, η οποία από τη φύση της ενσωματώνει την εξωστρέφεια και τις υψηλές απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Απαιτείται μία ισχυρή διασύνδεση δυνάμεων, δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών και Επιχειρήσεων για ένα πραγματικό σύμπλεγμα που θα αξιοποιεί και θα βελτιώνει κάθε διαθέσιμο μοχλό για την περαιτέρω ανάπτυξη. Αυτή είναι και μια εν δυνάμει διέξοδος για να λυθεί το πρόβλημα της απασχόλησης, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας.

Ο Πειραιάς μπορεί να χαρακτηριστεί για την Ελλάδα η πρωτεύουσα της γαλάζιας οικονομίας και επομένως πρέπει

να στοχεύει μέσω όλων των φορέων του στην πραγματική του ανάδειξη σε Διεθνές Ναυτιλιακό Κέντρο με την αξιοποίηση του συγκριτικού του πλεονεκτήματος. Μπορεί να επανακτήσει την παλιά του δυναμική με την επανάκαμψη ελληνικών και ξένων Ναυτιλιακών επιχειρήσεων, την τόνωση της παραναυτιλιακής βιομηχανίας, την αναζωογόνηση σε νέα βάση της ναυπηγοεπισκευαστικής βιομηχανίας σε συνδυασμό με την ταχεία ανάπτυξη του λιμανιού, το οποίο ολοένα και περισσότερο κερδίζει «έδαφος» στον διεθνή ανταγωνισμό. Ισχυροί πόλοι επίσης μπορούν να αναδειχθούν η κρουαζιέρα, ιδιαίτερα η «home port» και ο θαλάσσιος τουρισμός.

Συμπληρωματικό, πλην όμως σημαντικό ρόλο θα παίξει η ολοκλήρωση των έργων του μετρό και του τραμ στην πόλη που με τη διασύνδεσή τους με τα άλλα συγκοινωνιακά μέσα θα βελτιώσει την εικόνα και τις υποδομές της πόλης για την εύρυθμη λειτουργία και της επιχειρηματικότητας στον Πειραιά. Σ’ αυτή την κατεύθυνση πρέπει να βήδουμε και την περιβαλλοντική διάσταση των πραγμάτων με τη λήψη και εφαρμογή αντιρρυπαντικών μέτρων στην ατμόσφαιρα, καθώς και άλλων μέτρων αποφυγής ατυχημάτων και έγκαιρης αντιμετώπισής τους για την προστασία της θάλασσας από τη ρύπανση. Όλα αυτά θα συντελέσουν, ώστε η γαλάζια ανάπτυξη να είναι μια βιώσιμη ανάπτυξη.

Η έρευνα, η καινοτομία, η τεχνολογική πρόοδος, η εμφάνιση νέων προϊόντων θα δώσουν την απαραίτητη ώθηση σε όλους εκείνους τους γαλάζιους τομείς, που από τη φύση τους κρύβουν μια δυναμική, η οποία πρέπει να απελευθερωθεί διαμορφώνοντας γι’ αυτό τις κατάλληλες προϋποθέσεις.

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Αντιπεριφέρεια Πειραιά, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιά και Νήσων και τον Σύλλογο των Φίλων του Αρχαιολογικού Μουσείου και των Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά διοργανώνουν μουσική εκδήλωση για την Πανσέληνο του Αυγούστου, το Σάββατο 25 Αυγούστου 2018 και ώρα 20.30 στον Αρχαιολογικό χώρο της Ηετιώνειας Πύλης στο Καστράκι της Δραπετσώνας.

Φωτεινή Βελεσιώτου και Σωτήρης Μπάλας με συνοδεία λαϊκής ορχήστρας, θα ερμηνεύσουν γνωστές επιτυχίες των μεγάλων Ελλήνων λαϊκών συνθετών

ΕΙΣΟΔΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗ

Επέκταση της Γραμμής 3 του Μετρό στον Πειραιά

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων βρέθηκε την τελευταία θετία αντιμέτωπη με μία μεγάλη πρόκληση. Έπρεπε να χειριστεί ταυτόχρονα δύο μεγάλα έργα, την κατασκευή των επεκτάσεων του Μετρό και του TRAM προς τον Πειραιά. Ήταν τα μεγαλύτερα έργα που εκτελέστηκαν το διάστημα αυτό στην Αττική. Το καθένα είχε τις ιδιαιτερότητές του και έπρεπε να αντιμετωπιστούν με διαφορετικό τρόπο από όλες τις πλευρές. Η αμοιβαία συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων συνέβαλε ώστε η ανασκαφική έρευνα να συμβαδίσει με το χρονοδιάγραμμα του τεχνικού έργου και να ελαχιστοποιήσει κατά το δυνατόν τις επιπτώσεις στην εκτέλεση των εργασιών. Σημαντικό όφελος αποτελεί το πεδίο εκτεταμένης και πρωτοπόρου διεπιστημονικής έρευνας, παράγοντας νέα επιστημονικά συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αυτά παρουσιάζονται σε συνέδρια και δημοσιεύονται σε εκδόσεις. Επιπλέον, η ιστορία της πόλης όπως συντίθεται μέσα από τις νέες αρχαιολογικές πληροφορίες, αναδεικνύεται μέσω της οργάνωσης περιοδικών εκθέσεων και εκδηλώσεων.

Από τα πρώτα ήδη στάδια εμπλοκής της Εφορείας στο έργο της Αττικό Μετρό "Επέκταση της Γραμμής 3: τμήμα Χαϊδάρι-Πειραιάς", τον Ιούνιο του 2012, συγκροτήθηκε ομάδα επιστημονικής τεκμηρίωσης, σχεδιασμού και διαχείρισης η οποία, με τη συνδρομή προσωπικού άνω των 50 ατόμων όλων των ειδικοτήτων διεξάγει μέχρι σήμερα όλες τις απαραίτητες εργασίες στο πεδίο και το εργαστήριο.

Η συνολική έκταση που έχει ελεγχθεί αρχαιολογικά μέχρι σήμερα, σε 5 Σταθμούς και 7 Φρέατα Εξαερισμού, προσεγγίζει τα 30.000 τ.μ., ενώ σωστικές ανασκαφικές έρευνες έχουν διενεργηθεί σε συνολική επιφάνεια 7.500 τ.μ.. Υπό μόνιμη αρχαιολογική παρακολούθηση πραγματοποιήθηκαν όλες οι εκσκαφικές εργασίες, αλλήλα και η διάνοιξη των 7,6 χλμ της σήραγγας διέλευσης των συρμών από το TBM. Σε εξέλιξη βρίσκεται η διερεύνηση του Σταθμού Πειραιάς στο λιμάνι. **ΕΙΚ 1.**

Η αρχαιολογική διερεύνηση προσαρμόστηκε σε όλες τις περιπτώσεις στον προγραμματισμό και το χρονοδιάγραμμα του έργου. Ενδεικτικά, η σωστική ανα-

Εικ. 1. Το έργο της Επέκτασης της Γραμμής 3 της Αττικό Μετρό μέσα στον Πειραιά (επιμ. Γ. Πέππας)

Της ΣΤΕΛΛΑΣ ΧΡΥΣΟΥΛΑΚΗ

Προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων

σκαφή στο χώρο κατασκευής του Σταθμού ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ, έκτασης περίπου 5.000 τ.μ. εξελίχθηκε σε διάστημα 25 μηνών, σε 4 διαφορετικές εργοταξιακές καταλήψεις, παράλληλα με το τεχνικό έργο, χωρίς να έχει προκαλέσει ουσιαστική καθυστέρηση στον αρχικό προγραμματισμό και το χρονοδιάγραμμα της Αττικό Μετρό. Σε 8 περιπτώσεις ανασκαφικών συνόλων, μετά από σχετική εισήγηση της Εφορείας και εξέταση των επιμέρους θεμάτων από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο αποφασίστηκε η αποδόμηση ή απόσπαση των αρχαιοτήτων, διατήρηση κατά χώραν σε κατάχωση ή ανάδειξη τους με ανάληψη προσαρμογής των μελετών του τεχνικού έργου.

Η καινοτομία στην αρχαιολογική επιστήμη δεν εντοπίζεται απλά στην εφαρμογή θεωρητικών σχημάτων πάνω στο υλικό, αλλά συνίσταται περισσότερο στην κριτική επανεξέταση της αρχαιολογικής διαδικασίας. Η ομάδα του έργου συγκρότησε εξ' αρχής μια άρτια και προσαρμοσμένη στα δεδομένα του έργου μέθοδο ανασκαφής και τεκμηρίωσης του υλικού, συνδυάζοντας παραδοσιακές τεχνικές, σύγχρονα μοντέλα και καινοτόμα εργαλεία. **ΕΙΚ 2 - 3**

Τα δεδομένα είναι το αποτέλεσμα των επιλογών των αρχαιολόγων στον ερευνητικό σχεδιασμό, τα υλικά που συλλέγονται, τη σημασία των ιδιοτήτων του κάθε υλικού, τα πρότυπα καταγραφής, τις μεθόδους ανάληψης κ.ο.κ. Η τεκμηρίωση στο πεδίο, το πρώτο στάδιο της συλλογής των δεδομένων, είναι το υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίζονται όλες οι άλλες μορφές ανάληψης. Η αποτελεσματική καταγραφή των χωρικών, στρωματογραφικών και φυσικών δεδομένων ήταν ένας από τους πρώτους και σημαντικούς στόχους της ομάδας. Δεδομένου ότι αυτό μπορεί να γίνει μέσω μιας μη αναστρέψιμης διαδικασίας, κρίθηκε απαραίτητη η εφαρμογή τεχνικών τεκμηρίωσης υψηλής ανάλυσης σε τρισδιάστατα υπόβαθρα. **ΕΙΚ 4**

Στο εργαστήριο συντήρησης και καταγραφής που δημιουργήθηκε για τις ανάγκες του έργου και είναι σήμερα πλήρως εξοπλισμένο έχουν καθιερωθεί και καταγραφεί περίπου 5500 ομάδες κεραμικής και έχουν συνηρτηθεί 2600 αντικείμενα όλων των κατηγοριών στα οποία περιλαμβάνεται η ανάταξη 650 κεραμικών σκευών και ο καθαρισμός 1300 ξύλινων και οργανικών αντικειμένων. Τα τελευταία διατηρούνται υδατοκορεσμένα και στην ενδεδειγμένη θερμοκρασία μέχρι την εφαρμογή των μόνι-

Εικ. 2. Ανασκαφή αρχαίας δεξαμενής στην Πλατεία Αγίου Κωνσταντίνου (φωτ. Π. Κουτής)

μων μέτρων αποκατάστασης. **ΕΙΚ 5**

Όλα τα δεδομένα εισάγονται σε προσαρμοσμένο σύστημα καταγραφής τριών σταδίων (μητρώο, συντήρηση, κύρια βάση)

Βασικά Ερευνητικά πεδία

Υδρευτικό σύστημα: Στην πλειονότητα των ανασκαφών στον Πειραιά από το 19ο αι. μέχρι σήμερα εντοπίζονταν αρχαίες υπόγειες κατασκευές που σχετίζονταν με την ύδρευση. 130 τέτοιες κατασκευές που αποκαλύφθηκαν στο πλαίσιο του έργου ήταν το κίνητρό μας για να διερευνήσουμε τη σύνθετη διαδρομή τους μέσα στο χρόνο. **ΕΙΚ 6**

Στους πρώιμους Ρωμαϊκούς χρόνους, η πλειονότητα των συστημάτων αυτών εγκαταλείφθηκε. Ανασκάφηκε στο πλαίσιο του έργου ένα τμήμα του υδραγωγείου μήκους 95 μέτρων. **ΕΙΚ 7**

Η ερευνητική συνέργεια από τα πρώτα κιάλια στάδια της αποκάλυψης των υδρολογικών κατασκευών με την ερευνητική ομάδα ΙΤΙΑ του Τομέα Υδατικών Πόρων της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ ήταν κρίσιμη για την κατανόηση των τεχνικών δεδομένων και της λειτουργίας των κατασκευών ύδρευσης.

Αστικό Περιβάλλον και οικιακός χώρος:

Τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας προέρχονται από δύο πηγές: τα οικιστικά κατάλοιπα και το υλικό που συλλέγεται από τις υπόγειες κατασκευές ύδρευσης που συνδέεται με την καταστροφή του 86 π.Χ. από τον Σύλλα, παρέχοντας μας κάψιουλες δεδομένων που σχετίζονται άμεσα με την περίοδο χρήσης των υπερκείμενων κτιρίων.

Η έρευνά μας θα πρέπει να συνθέσει τα δεδομένα έτσι ώστε τελικά να οδηγήσει στη σύνδεση των αντικειμένων με τον χρήστη τους, τοποθετώντας και τους δύο στο κοινωνικό τους πλαίσιο. Με τη βάση δεδομένων ως κύριο εργαλείο, ενσωματώνουμε τα αντικείμενα σε μια υποθετική αναπαράσταση του αρχικού τους πλαισίου. **ΕΙΚ 8** Ο επόμενος άμεσος στόχος είναι να διανύσουμε το δύσκολο δρόμο από τα δυσδιάστατα σχέδια και τις ορθοφωτογραφίες στα τρισδιάστατα μοντέλα που θα επιτρέψουν μια σαφέστερη κατανόηση της χρήσης του χώρου χωρίς να βασιζόμαστε στα σχέδια και τη φαντασία.

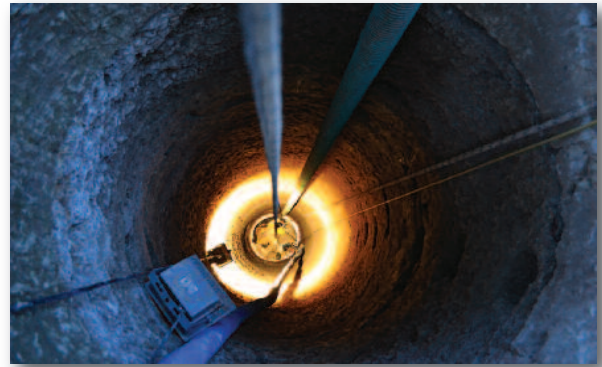
Χαρτογράφηση και ανάλυση του πειραικού τοπίου: Ο Πειραιάς είναι μια "πόλη κάτω από μια πόλη", μια πολυήλικη αρχαιολογική θέση κάτω από μια σύγχρονη, συνεχώς μεταβαλλόμενη πόλη.

Οποιαδήποτε τοπογραφική ανάλυση σε μεγάλη κλίμακα πρέπει να ξεκινήσει από ένα βασικό ψηφιακό μοντέλο του εδάφους. Στην περιοχή μελέτης μας, στο κέντρο του Πειραιά, αρχίσαμε να ενσωματώνουμε στο χάρτη σχέδια πρόσφατων αληθιά και παλαιότερων ανασκαφών. Για το σκοπό αυτό, έχουν μέχρι σήμερα σαρωθεί, επεξεργαστεί ψηφιακά και ενσωματωθεί 300 πρωτότυπα σχέδια και παράληληλα έχει δημιουργηθεί μια πρωτεύουσα βάση δεδομένων και ένα ψηφιακό ευρετήριο βιβλιογραφικών αναφορών. Για να επιτύχουμε τη μέγιστη ακρίβεια, επιστρέψαμε σε παλαιότερες ανασκαφές για να συλλέξουμε σημεία με totalstations και GPS.

Στον τομέα αυτό συνεργαστήκαμε με το Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Η εμπειρία τους στη χαρτογράφηση ιστορικών τοπίων και στη διερεύνηση των μετασχηματισμών που σημειώθηκαν σε αστικές περιοχές μας έδειξε ότι η ενσωμάτωση δεδομένων σε χάρτες με πολυηληλά layers είναι καθοριστικός παράγοντας για τη σύνδεση όλων των πηγών αρχαιολογικών δεδομένων. **ΕΙΚ 9**

Η δομή της έρευνας έδωσε τη δυνατότητα, από τα πρώτα της στάδια, να αναζητηθεί, πέρα από τις συνεργασίες σε πρωτογενές επίπεδο, και η επικοινωνία με την επιστημονική κοινότητα και το ευρύ κοινό.

Καρπός της συνέργειας με τη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ ήταν η συνδιοργάνωση της Επιστημονικής Ημερίδας: *Η έρευνα των αρχαίων συστημάτων ύδρευσης του Πειραιά στο πλαίσιο των έργων του ΜΕΤΡΟ*, όπου η επιστημονική ομάδα του έργου συμμετείχε με 4 ανακοινώσεις.

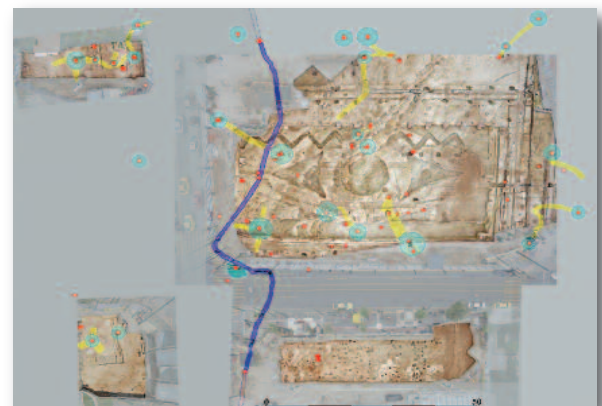
Εικ. 3. Ανασκαφή αρχαίου φρέατος στην Πλατεία Π. Μπακογιάννη (φωτ. Π. Κουτής)

Εικ. 4. Σχεδιαστική αποτύπωση αρχαίου φρέατος στην Πλατεία Αγίου Κωνσταντίνου (φωτ. Π. Κουτής)

Εικ. 5. Συντήρηση ξύλινων ευρημάτων (φωτ. Γ. Πέππας)

Εικ. 6. Οι υπόγειες κατασκευές ύδρευσης που αποκαλύφθηκαν στα τέσσερα ανασκαφικά σκάμματα στο Σταθμό Δημοτικό θέατρο (φωτ. Σ. Σπύριδωνος, προσαρμογή Γ. Πέππας)

Εικ. 7. Τμήμα της σήραγγας του ρωμαϊκού υδραγωγείου όπως αποκαλύφθηκε στην Πλατεία Αγίου Κωνσταντίνου (φωτ. Σ. Σπυρίδωνος)

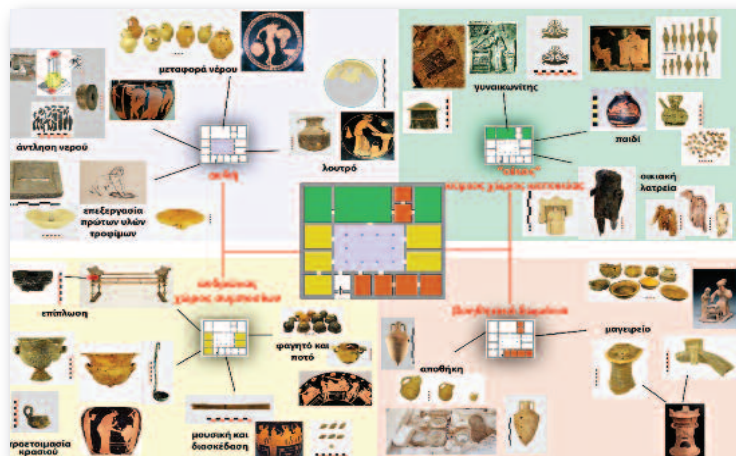
Επίσης, η ομάδα συμμετείχε με σχετικές παρουσιάσεις σε 5 ακόμα εγχώρια και διεθνή συνέδρια και στο συλλογικό τόμο για τις αρχαίες κατασκευές ύδρευσης *Underground Aqueducts Handbook*.

Παράλληλα, υλικό από το έργο μελετήθηκε και μελετάται σήμερα στο πλαίσιο της εκπόνησης μεταπτυχιακών εργασιών στον τομέα των Εφαρμοσμένων Αρχαιολογικών Επιστημών από μέλη της επιστημονικής ομάδας, αλλά και ανεξάρτητους ερευνητές. Τα πρωτότυπα αποτελέσματα που απέδωσαν οι καινοτόμες μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν συμβάλλουν στην εμβάθυνση της κατανόησης των υλικών και των τεχνικών κατασκευής που χρησιμοποιήθηκαν στην αρχαιότητα για την κατασκευή ιδιαίτερων τεχνέργων.

Εκθεσιακή πολιτική

Η σημασία των περιοδικών εκθέσεων στην επικοινωνιακή πολιτική των μουσειακών χώρων και στην ανανέωση του κοινού τους αναγνωρίζεται πλέον διεθνώς. Η σύνδεσή τους με το κοινό συνεπάγεται την ανάπτυξη νέων τρόπων ερμηνείας μέσα από διαδικασίες που προάγουν την προσωπική εμπλοκή και τη διάδραση του επισκέπτη με το περιεχόμενο και τις δραστηριότητές του.

Σε συνεργασία με την Αττικό Μετρό διαμορφώσαμε το κτήριο της Ξυλοποθήκης σε ζωντανό και πολυδύναμο χώρο, όπου συνυπάρχουν εργαστήρια συντήρησης, εκθεσιακοί χώροι και χώροι παράλληλων εκδηλώσεων. Η περιοδική έκθεση "στην επιφάνεια" που εγκαινιάστηκε το καλοκαίρι του 2016 παρουσιάζει στο κοινό την αθέατη παράλληλη διαδικασία της κατασκευής του έργου και της ανασκαφής, καθώς και τις εργασίες ανασύνθεσης της αρχαιολογικής πληροφορίας. Εκτός από το εποπτικό υλικό (κείμενα, φωτογραφίες, βίντεο) τον επισκέπτη

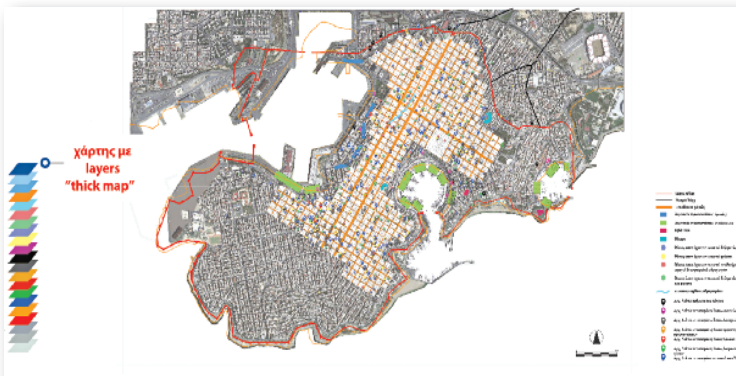

Εικ. 8. Αναπαράσταση των λειτουργιών του τυπικού σπιτιού της ελληνοιστικής περιόδου μέσα από τα ευρήματα των ανασκαφών του έργου (επιμέλεια Π. Κουτής, Γ. Πέππας)

περιμένει και μια έκπληξη: μπορεί επίσης να παρακολουθήσει καθημερινά από τα πατάκια του ορόφου την καταγραφή και τη συντήρηση των ανασκαφικών ευρημάτων που πραγματοποιούνται στο ισόγειο. **ΕΙΚ 10**

Η έκθεση έχει προσελκύσει περί τους 3000 επισκέπτες όλων των ηλικιακών ομάδων. Παράλληλα, προσέληκε το ενδιαφέρον ακαδημαϊκών σχολών, επιστημονικών και άλλων φορέων που προγραμμάτισαν συλλογικές επισκέψεις και ξεναγήσεις των μελών τους στο πλαίσιο της ενημέρωσης και κατάρτισής τους, και έδωσε σε κάποιες περιπτώσεις τη δυνατότητα για συστηματικότερη επαφή. Επίσης, σύγχρονα παράλληλα δρώμενα από το χώρο των παραστατικών τεχνών πλαισιώνουν την λειτουργία της, στοχεύοντας στην ανάδειξη νέων ερμηνευτικών πλαισίων της αρχαιολογικής και ιστορικής πληροφορίας και στην ανάπτυξη μιας βιωματικής σχέσης με το παρελθόν: μέσα από συνέργειες με καλλιτεχνικές ομάδες, φορείς και συλλογικότητες καταλήξαμε στην παρουσίαση στο κοινό μιας παράστασης μουσειακού θεάτρου και της ομώνυμης χορευτικής performance *Unearthed* που σχεδιάστηκε ειδικά για να πλαισιώσει την έκθεση. Ακόμη, στο πλαίσιο της ένταξης του κτηρίου και της έκθεσης στην κοινότητα, ο χώρος έχει φιλοξενήσει εργαστήρια Προφορικής Ιστορίας και ιστορικών περιηγήσεων στην πόλη από το ΕΜΠ, το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και το Δήμο Πειραιά. Στα εκπαιδευτικά προγράμματα που σχεδιάστηκαν με τη συνεργασία της Εφορείας και της Αττικό Μετρό δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής σε εργαστήρια με διαφορετικά αντικείμενα και δραστηριότητες. Μέχρι σήμερα έχουν υποδεχθεί 2677 μαθητές όλων των βαθμίδων από 77 διαφορετικές σχολικές μονάδες.

Η επιστημονική ομάδα του έργου του Μετρό συμμετείχε σε δύο ακόμα περιοδικές εκθέσεις στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά:

Εικ. 9. Ορθοφωτογραφικός Χάρτης του Πειραιά με διαδοχικά επίπεδα που προέκυψε μετά από ψηφιοποίηση αρχειακού υλικού και ψηφιακή επεξεργασία (επιμέλεια Ε. Μπεντερμάχερ-Γερούσης, Γ. Πέππας)

Εικ. 10. Η περιοδική έκθεση "Στην επιφάνεια" και το εργαστήριο συντήρησης και μελέτης των ευρημάτων από τις ανασκαφές του έργου στο κτήριο της Ξυλόπολης φωτ. Γ. Πέππας)

Στο πλαίσιο της περυσινής δράσης των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς, διοργανώθηκε η περιοδική έκθεση "Ανοχύρωτες Πόλεις. Πληγές του πολέμου στον Πειραιά". Η έκθεση παρουσίασε τις βίαιες στιγμές των πολέμων και των καταστροφών που έζησαν οι κάτοικοι του Πειραιά από την αρχαιότητα μέχρι τα νεότερα χρόνια. Η ιστορική αφήγηση αξιοποίησε ευρήματα των νεότερων χρόνων από τις ανασκαφές μας και συνδέθηκε με συγκεκριμένα ιστορικά στιγμιότυπα, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα το διαρκές μεταβαλλόμενο αστικό περιβάλλον του Πειραιά.

Η νέα περιοδική έκθεση Antithesis που εγκαινιάστηκε το Δεκέμβριο στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά εστιάζει στις Αντιθέσεις που διαμορφώνουν δια-

Εικ. 11. Περιοδική έκθεση Antithesis στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά (φωτ. Α. Σπίνος)

χρονικά τον αστικό χώρο ως κοινωνική κατασκευή. Το σενάριο εξελίσσεται μέσα από τις διαφορετικές εκδοχές ταυτότητας που συνυπάρχουν στον Πειραιά στην πορεία του χρόνου και σχετίζονται με τον πλούτο, τις μορφές ελευθερίας των ανθρώπων και τη δυνατότητα ή μη συμμετοχής τους στις ποικίλες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Η έκθεση ενεργοποιεί τα μόνιμα εκθέματα της συλλογής του Μουσείου και εντάσσει αντικείμενα που φυλάσσονταν μέχρι σήμερα στις αποθήκες, αλλά και ευρήματα από πρόσφατες ανασκαφές, όπως αυτές τις οποίες παρουσιάζουμε σήμερα. ΕΙΚ 11

Όπως ήδη αναφέρθηκε η κατάληξη της συστηματικής αυτής προσπάθειας θα είναι η παρουσίαση μιας θεματικής έκθεσης στο Σταθμό Δημοτικό Θέατρο.

Η εμπειρία του παρελθόντος από άλλα παραδείγματα στο εσωτερικό των σταθμών της ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΑΕ έχει δείξει ότι μέσω της διαμόρφωσης ανάλογων χώρων προκύπτουν μακροπρόθεσμα οφέλη για την τοπική κοινωνία και οικονομία, καθώς και για την προβολή της πολιτισμού και της τοπικής ιστορίας.

Σύμφωνα με το μουσειολογικό σκεπτικό, η έκθεση θα αναπτύσσεται στην περιοχή του σταθμού που βρίσκεται εκτός της ζώνης επικύρωσης των εισιτηρίων, δίνοντας την ευκαιρία στους διερχόμενους να την επισκεφτούν χωρίς την υποχρεωτική χρήση του μέσου. Η προσαρμογή μίας αφηγηματικής έκθεσης σε ένα χώρο ο οποίος δεν σχεδιάστηκε εξ αρχής για να λειτουργήσει ως εκθεσιακός είναι ένα μεγάλο στόιχημα στη φάση αυτή καθώς αναζητούμε τις κατάλληλες λύσεις οπτικής ανάγνωσης, διασύνδεσης και επικοινωνίας του περιεχομένου που θα εξασφαλίζουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα κατανόησης της έκθεσης ως ένα ολοκληρωμένο χωρικό και νοηματικό σύνολο.

Από το έργο της επέκτασης του Μετρό

Εύηλινο άγαλμα που βρέθηκε σε πηγάδι μαζί με μία μαρμαρίνη Αφροδίτη και αντικείμενα από την οικοσκευή ενός σπιτιού της Ελληνιστικής περιόδου που είχε εγκαταλειφθεί μετά την καταστροφή του Πειραιά το 86 π.Χ. από τα ρωμαϊκά στρατεύματα του Σύλλη. Διατηρήθηκε έως σήμερα μέσα στο πηγάδι λόγω του μικροκλίματος στο επίπεδο του υδροφόρου ορίζοντα, με σταθερή υγρασία και θερμοκρασία σφραγισμένο από την πυκνή λάσπη σε αναερόβιες συνθήκες που εμποδίζουν τη δράση μικροοργανισμών. Καθώς βρέθηκε μαζί με υλικό οικοσκευής, συμπεραίνουμε πως αποδίδεται μία θεότητα που λατρευόταν ιδιωτικά. Τα ενδύματα, η στάση του κορμού και η θέση των άκρων παραπέμπουν στον Κερδω ή Εμποθαίο ή Αγοραίο Ερμή που, ως θεός της καλοτυχίας και της κερδοφορίας, λατρευόταν στα οικιακά ιερά σε ειδικές εσοχές στον τοίχο, αλλά και σε ομοιώματα ναϊσκών, που λειτουργούσαν ως "προσκυνητάρια" ή "γωνίες λατρείας"

Επιστημονική Ομάδα

Διεύθυνση: Στέλλα Χρυσουλάκη,
Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων
Συντονισμός: Γιώργος Πέππας
Αρχαιολόγοι: Δώρα Ευαγγέλου, Παναγιώτης Κουτλής
Μαριάνθη Μήκα, Ελένη Οικονομίδου
Αικατερίνη Παπαρηγοπούλου, Ίρις Πασπαλιάρη
Νίκος Σαρατσιώτης, Χριστίνα Θεοδοροπούλου
Συντηρητές αρχαιοτήτων: Γιάννης Καλασαρίνης
Νίκος Καρανικόλας - Ειρήνη Καρπάθου
Χριστίνα Λυγγοπούλου Φωτεινή Μηρόφα
Μεταξία Τριανταφύλλου Ειρήνη Τσάμη
Αρχιτέκτονες Μηχανικοί: Αθανάσιος Κουμάντος
Χριστίνα Νικοηίδου - Αιμίλιος Μπεντερμάχερ Γερούσης

Το μετρικό σύστημα βάρους στην Έστερ

Της Άννας Μιχαηλίδου¹

Ο μεγάλος Έλληνας αρχαιολόγος Χρήστος Τσούντας ήταν ο πρώτος που κατανόησε την ειδική σημασία των σταθμών και των ζυγών για τις οικονομίες της Εποχής του Χαλκού. Ήταν της άποψης ότι τα σταθμά βρίσκονταν ένα βήμα πριν από την εφεύρεση του νομίσματος (ΤΣΟΥΝΤΑΣ 1893). Η εύρεση σταθμών σε ποικίλες γεωγραφικές θέσεις υποδεικνύει ότι σε ορισμένες κοινωνίες οι άνθρωποι είχαν ήδη συλλάβει την ιδέα της μέτρησης, είχαν αντιληφθεί την ισοδυναμία μάζας και βάρους και είχαν επινοήσει μία βασική μονάδα μέτρησης, η οποία επαναλαμβάνεται με σταθερή αναλογία. Τα σταθμά διευκόλυναν τους μηχανισμούς ανταλλαγής αγαθών, καθώς στην πραγματικότητα αποτελούσαν τους υλικούς μάρτυρες της ποσότητας, η οποία δόθηκε, ίσως και για να επιστραφεί, και το σημαντικό, αυτή η ποσότητα μπορούσε να πολλαπλασιαστεί ή να υποδιαιρεθεί με τη βοήθεια των σταθμών, *δηλαδή με την προσθήκη ή την αφαίρεση από το δίσκο του ζυγού σταθμών ίσου βάρους*. Για το λόγο αυτό, τα σταθμά χαρακτηρίστηκαν από τον Petruso (1992) ως "εργαλεία βιοτεχνίας και εμπορίου".

ΣΕ ΠΟΙΑ ΑΓΑΘΑ ΜΕΤΡΟΥΣΑΝ ΤΟ ΒΑΡΟΣ

Με βάση γραπτές μαρτυρίες από Μυκηναϊκά και ανατολικά κείμενα, συμπεραίνουμε ότι αρκετά εμπορεύματα ζυγίζονταν, ειδικότερα τα μέταλλα, το μαλλί και οι γιδότριχες, το λινάρι (το οποίο μετρούσαν και σε δέσμες), το νήμα, το ύφασμα (όταν έκαναν έλεγχο ως προς το βάρος της πρώτης ύλης, άλλως κατέγραφαν αριθμητικά τα κομμάτια του υφάσματος). Επίσης ζυγίζονταν τα σκωινιά, η στυπτηρία, το ξύλο (σε ορισμένες μόνον περιπτώσεις), το ελεφαντόδοντο, οι πολύτιμοι λίθοι, τα δέρματα (τα οποία ενίοτε αριθμούσαν κατά τεμάχιο). Επίσης ζυγίζονταν ορισμένα μηχανικά, αρώματα και βαφές, όπως το φοινίκιο, ο ερυθρός κνίκος, ο κρόκος, ενώ τα υπόλοιπα υπολογίζονταν με μονάδες όγκου. Ζυγίζονταν ακόμα το σέλινο, το κέρι και τα νευρά. Ως προς τις τροφές, υπήρχαν λίγες περιπτώσεις στις οποίες ζύγιζαν το ψωμί, τα ψάρια και ίσως και το κρέας (MICHAILIDOU 2010). Για τις υπόλοιπες τροφές ο υπολογισμός της ποσότητας γινόταν με μονάδες χωρητικότητας.

Εικ. 1. Αιγυπτιακή τοιχογραφία με σκηνή ζυγίσματος απεικονίζει και τεχνικές λεπτομέρειες της ζυγαριάς.

ΣΕ ΠΟΙΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΥΠΟΛΟΓΙΖΕΤΑΙ ΤΟ ΒΑΡΟΣ

Καθημερινές σκηνές ζυγίσματος δεν απεικονίζονται σε παραστάσεις από το Αιγαίο (ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ 2000) και μόνον το αποτέλεσμα του υπολογισμού του βάρους των αγαθών καταγράφεται στις Μυκηναϊκές πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής. Αντίθετα, η διαδικασία της στάθμισης απαντά σε ανατολικά κείμενα και εικονίζεται σε Αιγυπτιακές παραστάσεις στις παρακάτω δραστηριότητες: Στη βιοτεχνία (ΕΙΚ. 1), στη μεταφορά/μεταβίβαση και στην ανταλλαγή αγαθών σε διάφορα επίπεδα (παράλληλα και με τη σημειωτική χρήση σε ταφικό περιβάλλον). Μικρές φορητές ζυγαριές ανήκαν στον εξοπλισμό των εμπόρων, γιατί ήταν απαραίτητες τόσο για τη μέτρηση ποσότητας του εμπορεύματος όσο, κυρίως, για τον υπολογισμό της αξίας του αγαθού (συνήθως μετάλητο), το οποίο δινόταν ως αντάλλαγμα στις προ-νομισματικές οικονομίες της Εποχής του Χαλκού.

ΠΡΟ-ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

Χρήματα ονομάζονται όσα όσα ο άνθρωπος χρειάζεται (έχει χρέη) και ο Αριστοτέλης ορίζει ότι «χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὧσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται» (Ηθικά Νικομάχεια IV, 1,2). Προκύπτει, επομένως, διαφοροποίηση ανάμεσα στις έννοιες του χρήματος και του νομίσματος, αλλιώς και του ενδιάμεσου αγαθού που λειτουργεί ως τυποποιημένο αντίτιμο (currency). Στην Εποχή του Χαλκού δεν υπήρχε νόμισμα. Στις προ-νομισματικές κοινωνίες του Αιγαίου και της υπόλοιπης ανατολικής Μεσογείου υπήρχε ασφαλώς προτίμηση σε ορισμένα αγαθά τα οποία στη συνέχεια αποκτούσαν ιδιαίτερη εμπορευματική αξία και επομένως μπορούσαν να λειτουργούν και ως μέσον πληρωμής. Για το ρόλο του χρήματος μικρότερη ζήτηση, άρα αξία, έχουν τα σιτηρά (επειδή δεν διατηρούνται για μεγάλο διάστημα και έχουν μεγάλο όγκο), ενώ τη μεγαλύτερη αποδοχή έχουν τα μέταλλα που μετρούνται με το βάρος. Για παράδειγμα, στην αρχαία Αίγυπτο, όπου οι συναλλαγές με το μηχανισμό του αντιπραγματοποίηση ήταν ο κανόνας, δηλαδή γινόταν ανταλλαγή του ενός αγαθού με άλλα αγαθά, η αξία των αγαθών άρχισε να υπολογίζεται με αναφορά σε ζυγισμένη ποσότητα μετάλλου. Έτσι, η αξία ως έννοια εξελίχθηκε στην αξία του μετάλλου. Ειδικότερα ο άργυρος καθιερώνεται ως θεωρητικός δείκτης της αξίας, δηλαδή της τιμής ενός αγαθού. Επομένως, αν και προ-νομισματικό, το στάδιο της οικονομίας στη δεύτερη χιλιετία π.Χ. χαρακτηρίζεται ως μονεταριστικό. Η εφεύρεση του νομίσματος στην 1η χιλιετία που ακολούθησε, αποτελεί και το ante quem για την όποια συζήτηση γύρω από τις οικονομίες της Εποχής του Χαλκού.

ΖΥΓΑΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ

Δίσκοι ζυγαριών από μπρούντζο που κατά κανόνα είχαν εξάρτηση από ξύλινο ζυγό με ίσους βραχίονες συχνά ανακαλύπτονται κατά ζεύγη, χωρίς τον ευπαθή ξύλινο άξονα (ΕΙΚ. 2). Καμία

1. Αρχαιολόγος, Ομότιμη Διευθυντήρια Ερευνών Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Μέλος του Συμβουλίου της Εταιρείας Μελέτης της Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας.

Εποχή του Χαλκού

ολοκληρωμένη ζυγαριά δεν έχει βρεθεί στο χώρο του Αιγαίου, εκτός από τις αποκαταστάσεις τριών χρυσών αλλήλα όχι λειτουργικών, που προέρχονται από έναν και μόνο λακκοειδή τάφο του περιβάλλοντος Α των Μυκηνών (MICHAILIDOU 2008).

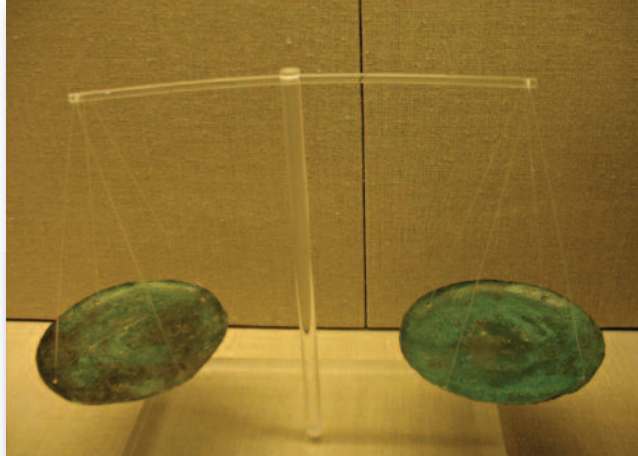
Η επιινόηση των μετρικών συστημάτων ήταν μία σύνθετη διανοητική εφεύρεση, την οποία οι αρχαίοι Αιγύπτιοι απέδωσαν στον θεό της γραφής και των μαθηματικών, τον Thoth, και οι αρχαίοι Έλληνες στον ήρωα του Τρωϊκού πολέμου Παλημήδη (MICHAILIDOU 2010). Το υλικό κατασκευής των σταθμών ήταν αρχικά ο λίθος και ακολούθως ο μόλυβδος και ο μπρούντζος. Τα σχήματα ποικίλλουν όπως δισκοειδή, σφενδοειδή, αρτόσχημα, γεωμετρικά, ζωόμορφα/ανθρωπόμορφα, κλπ. Το αρχαιολογικό περιβάλλον εύρεσης (context) των σταθμών είναι ποικίλο: οικιστικό, ανακτορικό, λατρευτικό, ταφικό ακόμα και σε ναυάγια. Ειδικότερα, σταθμά που προέρχονται από ανακτορικό ή λατρευτικό περιβάλλον, ανήκουν σε μετρικά συστήματα που η συγκρότησή τους με αυστηρά καθορισμένες, πρότυπες μονάδες και αναλογίες αποδίδεται στο οργανωτικό καθήκον μιας κεντρικής εξουσίας. Μετρητικά εργαλεία που προέρχονται από ναυάγια της εποχής του χαλκού (από το Uluburun ή τη Χελιδονία Άκρα της Μ. Ασίας), ορίζονται ως μεγάλης σημασίας για την έρευνα, δεδομένου ότι έχουν το πλεονέκτημα της ταυτόχρονης χρήσης του συνόλου και της σχέσης τους με τα εμπορεύματα του πλοίου σε μία μόνο χρονική περίοδο, αυτή του ναυαγίου.

ΤΟ ΜΙΝΩΙΚΟ/ΑΙΓΑΙΑΚΟ ΜΕΤΡΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΒΑΡΟΥΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ

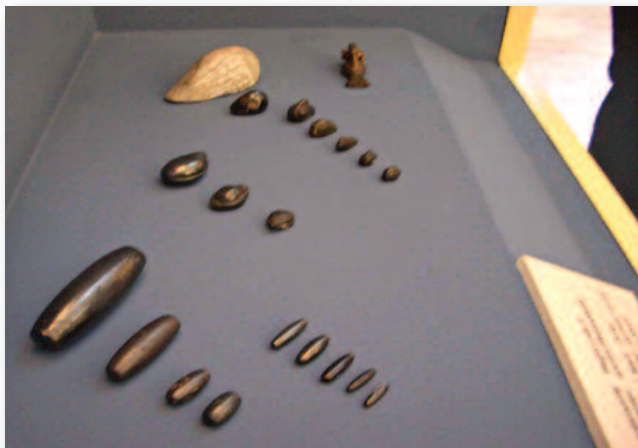
Σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, ο σχεδιασμός των μετρικών συστημάτων από τα κεντρικά συστήματα εξουσίας κατέληξε σε αναγνωρίσιμα σχήματα για τα σταθμά, όπως το σφενδοειδές (εικ. 3) ή το σχήμα της πάπιας (εικ. 4) για τη Μεσοποταμία. Το σφενδοειδές απαντά σε λιγότερες θέσεις του Αιγαίου. Τα ονομαζόμενα "Μινωικά" ή από άλλους "Αιγαιακά" σταθμά (εικ. 5) της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, έχουν ξεχωριστό σχήμα: είναι δισκοειδή, και το συνθεστέρο υλικό τους είναι ο μόλυβδος ενώ λίθινα σταθμά (εικ. 6) ήσαν επίσης σε χρήση, καθώς η πέτρα ήταν πιο κατάλληλο υλικό για ζύγισμα ακριβείας. Το κυρίαρχο υλικό για τα σφενδοειδή αλλήλα και άλλα λίθινα σταθμά ήταν ο αιματίτης που αντιπροσωπεύει την πλήρως οξειδωμένη ένωση σιδήρου (εικ. 3).

Η Μινωική/Αιγαιακή μονάδα των 62-65,5 γρ. (εικ. 6), κυριαρχεί κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, ιδιαίτερα στην Κρήτη και τις Κυκλάδες (PETRUSO 1992). Η επιλογή της τιμής των 65,5 γρ για τη Μινωική μονάδα ερμηνεύεται από τον Evans ως το ισοποσο για πέντε αιγυπτιακά *deben* χρυσού των 13 γρ (EVANS 1906).

Όταν συμβουλευόμαστε έναν χάρτη με τις θέσεις εύρεσης σταθμών, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι η παράλληλη χρήση διαφορετικών μετρικών συστημάτων στην ίδια θέση, ακόμα και στο ίδιο περιβάλλον, αποτελούσε κοινό στοιχείο για πολλές κοινωνίες της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Δεν είναι σπάνιο φαινόμενο η εύρεση σταθμών ενός πολιτισμού σε διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον. Το ερώτημα που προκύπτει είναι: Γιατί τα σταθμά μεταφέρονται εκτός του τόπου τους; Μπορούν να θεωρηθούν ως ένδειξη για την παρουσία των ίδιων των ιδιοκτητών τους -εμπόρων ή μεταναστών-, ή μήπως απλά υποδεικνύουν την

Εικ. 2. Έκθεση ζυγαριάς στο Μουσείο Θήρας με τη βοήθεια των αυθεντικών δίσκων από χαλκό.

Εικ. 3. Μεσοποταμιακά σφενδοειδή σταθμά και σταθμά-πάπιες, κυρίως από αιματίτη

Εικ. 4. Μεγάλο λίθινο σταθμό σε σχήμα πάπιας και με επιγραφή από τη Μεσοποταμία

ύπαρξη των εμπορικών δικτύων; Είναι φανερό ότι οι διακινητές των αγαθών σε ξένους τόπους έπρεπε να είναι εξοικειωμένοι με τα ποικίλα μετρικά συστήματα της Ανατολικής Μεσογείου και για τον λόγο αυτό δεν εντυπωσιάζει η παρουσία ποικιλίας σταθμών σε εμπορικές θέσεις, όπως για παράδειγμα στο Ακρωτήρι (εικ. 7), στο Κυκλαδικό νησί της Θήρας (MICHAILIDOU 2008).

Ως προς το θέμα της διάδοσης του Μινωικού/Αιγαιακού συστήματος, οι δρόμοι των εμπόρων πιθανώς θα μπορούσαν να ανιχνευτούν με βάση το "ταξίδι" των εργαλείων μέτρησης (ειδικά των σταθμών) και ενισχύονται ίσως και από το "ταξίδι" των κειμένων της Μινωικής γραφής (της Γραμμικής Α), όπως υποδεικνύουν οι Palaima (1982) και Niemeier (2013). Δίνεται επομένως

Εικ. 5. Μολύβδινα δισκοειδή σταθμά από το Ακρωτήρι Θήρας

Εικ. 6. Μαρμάρινο δισκοειδές σταθμό με εγχάρακτο κύκλο που δηλώνει μία Μινωική μονάδα

Εικ. 7. Λίθινη σφενδονοειδής Δυτικο-Συριακή μνά από το Ακρωτήρι Θήρας

έμφαση στην εξαπλώση των Μινωικών σταθμών τόσο βόρεια όσο η Σαμοθράκη, όπως και στην εύρεση στη Μίλητο της Μικράς Ασίας ενός λίθινου δισκοειδούς σταθμού με εξ εγχάρακτους κύκλους, που ταυτίζουν το βάρος του με το εξαπλάσιο της Μινωικής μονάδας.

Παρά τις διαφορές στα μετρικά συστήματα που χρησιμοποιούσαν στην Μ. Ασία, τη Συροπαλαιστίνη, τη Μεσοποταμία και την Αίγυπτο, ορισμένες ισοτιμίες διευκόλυναν το εξωτερικό εμπόριο και την καταγραφή των αγαθών. Έχουν δημοσιευτεί από ερευνητές πίνακες με "νομισματικές", θα έλεγε κανείς, ισοτιμίες (π.χ. ALBERTI - PARISE 2005), ειδικότερα για τα πιο εξελιγμένα συστήματα της προχωρημένης Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην Ανατολική Μεσόγειο. Ειδικότερα σε εμπορικά λιμάνια λειτούργούσαν περισσότερα του ενός μετρικά συστήματα. Για παράδειγμα, η εξάρτηση της Ουγκαρίτ στη Δυτική Συρία από το εξωτερικό εμπόριο τεκμηριώνεται και από την επικράτηση μιας μονάδας, της λεγόμενης Δυτικής Συριακής μνάς των 470 γρ. Όπως έδειξε ο Nicola Parise (1981), το πλεονέκτημα της Συριακής μνάς ήταν ότι μπορούσε να αναλυθεί σε 40 Χεττιτικούς *σίκλους* των 11,75 γρ. ή σε 50 Συριακούς *σίκλους* των 9,4 γρ. ή σε 60 *σίκλους* του Καρχεμίς των 7,8 γρ. Έτσι, η Δυτική Συριακή μνά αποτελούσε το σημείο συνάντησης τριών μετρικών συστημάτων

βάρους που η διαφοροποίησή τους άρχιζε στο επίπεδο της υποδιαίρεσης σε *σίκλους*. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην Ουγκαρίτ έχουν αναγνωρισθεί και σταθμά του Μινωικού συστήματος.

Ο Colin Renfrew (1983) εντάσσει τη μελέτη των μετρικών συστημάτων στο πλαίσιο ενός ιδιαίτερου κλάδου της αρχαιολογίας, που ο ίδιος ονόμασε "γνωστική αρχαιολογία" (cognitive archaeology). Το μετρικό σύστημα μήκους υπηρέτησε την κατασκευή εργαλείων, την οικοδομική και τη γεωργία, το μετρικό σύστημα όγκου/χωρητικότητας συνδέθηκε με τη μέτρηση της παραγωγής και τελικώς, το μετρικό σύστημα βάρους συνδέθηκε με τη χρήση των μετάλλων και αποτελεί σχεδιασμό υψηλής στάθμης. Επειδή το άρθρο αυτό συμπεριλαμβάνεται στο περιοδικό "Πειραιϊκό Ορόσημο" των Φίλων του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά, θα πρέπει να τονισθεί στο σημείο αυτό ότι στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά εκτίθεται το πολύ σημαντικό πώρινο μετρολογικό ανάγλυφο από τη Σαλαμίνα, ελληνοιστιτικής περιόδου, με τις πρότυπες μονάδες μέτρησης μήκους (οργυιά, πήχυς, σπιθαμή, κανόνας και πόδι) να δηλώνουν την παράλληλη χρήση δύο μετρικών συστημάτων, σύμφωνα με τη μελέτη της αρχαιολόγου Ιφιγένειας Δεκουλάκου. Υπάρχουν ακόμα δύο μαρμάρινες πλάκες/τράπεζες-μετρητές, τα ονομαζόμενα από τους αρχαίους "σηκώματα", τα οποία έφεραν ημισφαιρικές κοιλότητες για την αγορανομική μέτρηση του όγκου ρευστών προϊόντων (ιστάρι, κρασί, λάδι).

Βιβλιογραφία

- ALBERTI - PARISE 2005: Towards an Unification of Mass-Units between the Aegean and the Levant, *Emporia, Aegaeum* 25, 383-390.
- EVANS A. 1906: Minoan Weights and Mediums of Currency, from Crete, Mycenae and Cyprus, in: HILL G. F. (ed), *Corolla Numismatica, Numismatic Essays in Honour of Barclay V. Head*, London-New York, 336-367.
- ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, Α. 2000: Ο Ζυγός στη Ζωή των κατοίκων του Αιγαίου και της Αιγύπτου, στο: ΚΑΡΕΤΣΟΥ Α. (επιμ.), *Κρήτη-Αίγυπτος. Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών*, Αθήνα, 128-149
- ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, Α. 2008: Weight and Value in Pre-Coinage Societies. Vol. II. Sidelights on Measurement from the Aegean and the Orient, *ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ* 61, Athens
- ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ 2010: Measuring by weight in the Late Bronze Age Aegean: The people behind the measuring tools, in: MORLEY I. & RENFREW C. (eds), *The Archaeology of Measurement: Comprehending Heaven, Earth and Time in Ancient Societies*, Cambridge, 71-87.
- NIEMEIER W.-D. 1013: Die Auswirkungen der Thera-Eruption im ägäischen Raum, in: MELLER H. - BERTEMES F. - BORK H.-R. - RISCH R. (eds), *1600-Cultural Change in the Shadow of the Thera-Eruption?*, Halle (Saale), 177-190
- PALAIMA T. G. 1982: Linear A in the Cyclades. The Trade and Travel of a Script, *TUAS* 7, 15-22
- PARISE N. 1981: Mina di Ugarit, mina di Karkemish, mina di Khatti, *DdA* 3, 155-160.
- PETRUSO K. M. 1992: Ayia Irini: The Balance Weights. An Analysis of Weight Measurement in Prehistoric Crete and the Cycladic Islands *IKEOS* 81, Mainz am Rhine.
- RENFREW, C. 1983: Divided We Stand: Aspects of Archaeology and Information, *AmerAnt* 48, 3-16
- ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΧΡ. 1893: Μυκηνάι και μυκηνάϊος πολιτισμός, Αθήναι.

Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΑΙΧΜΗΣ ΤΩΝ ΜΙΝΩΙΤΩΝ ΚΑΙ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ 2η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.

ΜΕΡΟΣ 4ο: Χρονολόγηση Βάσει των Αρχαιολογικών Τεκμηρίων

Στα προηγούμενα τρία τεύχη παρουσιάστηκε η -πολύ προωθημένη για την εποχή της- αρχαία Ελληνική Τεχνολογία, στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό και Μελέτη, αλλιά και στην Κατασκευή των Οχυρώσεων και των θολωτών τάφων, κατά την εποχή που η Δομοστατική Μηχανοτεχνία/Structural Engineering² των Μινωιτών και Μυκηναίων Ελλήνων φθάνει στο απόγειό της. Η χρονολόγηση -με απόλυτες χρονολογίες και όχι μόνον κατά εποχές (ΠΕ, ΜΕ, ΥΕ)- των κατασκευών αυτών είναι κρίσιμο θέμα, επειδή καθιστά δυνατή τη χρονολογική σύγκριση (συγχρονισμό) με αντίστοιχες κατασκευές στις περιοχές γύρω από την Ελλάδα, κάτι που μπορεί να δώσει -πιθανά- ενδείξεις για τις σχέσεις και τις ανταλλαγές ή τη διάχυση των τεχνολογιών μεταξύ των διάφορων πολιτισμών. Επί πλέον υπενθυμίζεται ότι, σε όλες τις εποχές, η υψηλή Τεχνολογία αιχμής και η συνδεδεμένη με αυτήν Τεχνολογία, συνήθως διατίθενται κυρίως από τις εκάστοτε "Μεγάλες Δυνάμεις" και συνδυάζονται με μεγάλο πλούτο, κατασκευή μεγάλης κλίμακας μνημειακού χαρακτήρα έργων και στρατιωτική υπεροχή.

Στον Ελλαδικό χώρο, οι πρώτοι θόλοι πρωτοεμφανίστηκαν στην Μινωική Κρήτη και στη συνέχεια εξαπλώθηκαν στην ηπειρωτική ενδοχώρα της Ελλάδας, έστω και αν, όπως αναφέρει ο Cavanagh, υπήρξαν διαφορές στο σχεδιασμό και στις λεπτομέρειες της κατασκευής των θόλων με εκφορά. Υπάρχουν -και γι' αυτό το θέμα- διαφωνίες μεταξύ των αρχαιολόγων, ως προς το κατά πόσον οι πρώτοι αυτοί θόλοι της Κρήτης απέτρεψαν τους προδρόμους των μετέπειτα Μυκηναϊκών θόλων, δηλαδή εάν είχαν σχεδιασθεί-και-κατασκευασθεί ως "αυτοφερόμενοι" φορείς ή είχαν εσωτερική (ξύλινη) υποστήριξη. Εάν ήσαν "αυτοφερόμενοι" φορείς, αυτό θα απαιτούσε ιδιαίτερα υψηλή τεχνολογία και τεχνολογική επάρκεια εκείνων των πρώιμων Μινωιτών "Μηχανικών" της 3ης χιλιετίας π.Χ.. Οι αρχαιολόγοι Γ. Σακελλάρη και Ε. Σακελλάρη χρονολόγησαν τον θολωτό τάφο Β στο Φουρνί Αρχανών Κρήτης στην Πρώιμη Μινωική/ΠΜ ΙΙ³ (2900-2300 π.Χ.), δηλαδή στην πρώιμη 3η χιλιετία π.Χ., και από τα τεκμήρια της ανασκαφής κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο θόλος δεν είχε εσωτερική ξύλινη υποστήριξη, δηλαδή ήταν "αυτοφερόμενος". Σε ταυτόσημα συμπεράσματα για αρκετούς θολωτούς τάφους της Μινωικής Κρήτης, βάσει των αρχαιολογικών ευρημάτων, έχουν καταλήξει πολλοί αρχαιολόγοι. Ο Dickinson μάλιστα χρονολογεί τους θολωτούς τάφους με το εκφορικό σύστημα, στο Φουρνί της Κρήτης, κατά τη διάρκεια της ΠΜΙΙ. Αλλά και οι Younger και Rehak, αναφέρουν θολωτούς τάφους χρονολογούμενους ακόμη και στην Πρωτοανακτορική και στη Νεοανακτορική Κρήτη (βλ. [1], [2], [3], [4], [5], [6], [10]).

Η Crowley υποστηρίζει ότι οι θολωτοί τάφοι άρχισαν (να κατασκευάζονται στην ηπειρωτική ενδοχώρα της Ελλάδας) στην

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού¹

πρώιμη Μυκηναϊκή Περίοδο και το προϊόν του τελικού "αποκορυφώματός τους" είναι ο "Θησαυρός του Ατρέα". Η Βουτσάκη δηλώνει ότι, στην ηπειρωτική ενδοχώρα της Ελλάδας, οι θολωτοί τάφοι υιοθετήθηκαν κατά την ΜΕΙΙΙ-ΥΕΙ περίοδο (η ΜΕ αρχίζει περί το 2200/2000 π.Χ.). Ο Τσουντας χρονολογεί τους θολωτούς τάφους στην ηπειρωτική Ελλάδα τον 16ο αιώνα π.Χ.. Ο Belli τους χρονολογεί στην περίοδο ΥΕΙ-ΙΙ έως την ΥΕΙΙΙΑ (δηλαδή από το 1700/1600-1440/1400 π.Χ.), με το ζενίθ των κατασκευών αυτών κατά τον 14ο αιώνα π.Χ., ενώ χρονολογεί τους Κρητικούς θόλους/πρωτότυπα, περισσότερο από έναν αιώνα ενωρίτερα. Οι Treuil και οι Bennet και Γαλιανάκης χρονολογούν τους πρώτους θολωτούς τάφους στη Μεσσηνία -όπου η τεχνολογία ταξίδευσε από την Κρήτη, όσον αφορά την τοιχοδομία με κατεργασμένη/ξεστή λιθοδομή- από την ύστερη Μεσο-Ελλαδική (ΜΕ) (περί το 2200/2000 π.Χ.) έως την πρώιμη ΥΕ (περί το 1700/1600 π.Χ.). Η Acheson (και ο Mee) επίσης δηλώνει ότι τα μέλη της Μυκηναϊκής υψηλής αριστοκρατίας/ελίτ -στις Μυκίνες- εθάπτοντο σε θολωτούς τάφους, από την ύστερη ΜΕ περίοδο (πριν το 1700/1600 π.Χ.). Η Hitchcock πιστεύει ότι "οι Μυκηναϊκοί θολωτοί τάφοι μπορεί να είχαν ως πρότυπο τύμβους της ΜΕ, βασιζόμενοι σε υπέρθεση ενός των πρωιμότερων θόλων επί ενός ΜΕ τύμβου, στη Βοιδοκοιλιά της Μεσσηνίας" ([11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [7], [8]).

Σε ένα λεπτομερές και πολύ καλά τεκμηριωμένο άρθρο του -συνολικά- για την αρχαία Ελληνική Τεχνολογία, ο καθηγητής Θ.Π. Τάσιος⁴ αναφέρεται σε μικρότερους θολωτούς τάφους -στην νοτιοδυτική Πελοπόννησο- όπως στο Γεωργικό, κατά την ΥΕΙ (ΥΕΙ-ΥΕΙΙΑ: 1550 - 1450 π.Χ.) και στο Κορυφάσιο, κατά την ΜΕ (ΜΕ: 2100-1550 π.Χ.). Στην Κακόβατο, στην Πελοπόννησο, οι θολωτοί τάφοι χρονολογούνται στη ΜΕ ή στην πρώιμη ΥΕΙ. Ο τάφος στο Θορικό της Αττικής, επίσης χρονολογείται στην μεταβατική περίοδο μεταξύ ΜΕ και ΥΕ εποχής. Στην Αργολιδα οι μνημειακού τύπου θολωτοί τάφοι υιοθετήθηκαν κατά την ΥΕΙΙ (μετά το 1550 π.Χ.) και αμέσως εξαπλώθηκαν σε αρκετές τοποθεσίες ([20], [7], [8]).

Στις Μυκίνες, έξι από τους εννέα θολωτούς τάφους, χρονολογούνται στην ΥΕΙΙΑ (μετά το 1550 π.Χ.). Η πρωιμότερη ομάδα (οι θόλοι: Κυκλώπειος, του Επάνω Φούρνου και του Αιγίσθου) είναι σύγχρονοι με τον τελευταίο (Τάφος Ι) των λακκοειδών τάφων του Ταφικού Κύκλου Α (που ανήκει σε νεκροταφείο της ΜΕ), δηλαδή ανήκουν στην πολύ πρώιμη ΥΕΙΙΑ (βλ. [21, σελ. 180-1]). Ο Ταφικός Κύκλος Α ήταν ένας νέος ταφικός περίβολος -σήμερα τον βρίσκουμε εντός των τειχών και αμέσως μετά και προς τα δεξιά της Πύλης των Λεόντων- ε-

1. Πολιτικός Μηχανικός, διπλ. ΕΜΠ, Δρ. ΑΠΘ, Fellow ASCE.

2. Ορολογία για τον μόνο τομέα επιστημονικής-τεχνικής δραστηριότητας, που είναι κυρίως -αν όχι αποκλειστικά- γνωστός στο ευρύ κοινό στην Ελλάδα για τον Πολιτικό Μηχανικό.

3. Οι Treuil κ. ά, [7, σελ. 237], χρονολογούν έναν κυκλικό τάφο με δρόμο (θολωτό τάφο) στο Φουρνί της Κρήτης, στην πρώιμη ΜΜ. Σύμφωνα με τον Dickinson [8, σελ. 191], η ΠΜΙΙΙ/ΜΜΙΑ αρχίζει περί το 2300 έως το 1900 π.Χ.. Σακελλάρη/Σακελλάρη [9, σελ. 90]: προ του 2000 π.Χ..

4. [19, σελ. 29], παραπέμποντας στον Σ. Ιακωβίδη.

ντός της περιοχής του ΜΕ νεκροταφείου, πλησιέστερα προς την ακρόπολη. Οι τάφοι του Κύκλου Α ήταν μεγαλύτεροι, καλύτερα κατασκευασμένοι και περιείχαν ακόμη μεγαλύτερα πλούτη από τους πλησιέστερους των τάφων του (ελαφρά αρχαιότερου και σύγχρονου του) Ταφικού Κύκλου Β, που σήμερα τον βρίσκουμε λίγο πριν και δεξιά έξω από την Πύλη των Λεόντων. Οι θοηλωτοί τάφοι γνωστοί ως "των Δαιμόνων", "Θησαυρός του Ατρέα" και "της Κλυταιμνήστρας" καλύπτουν μία περίοδο από το 1510 έως το 1200 π.Χ.. Αυτοί οι θοηλωτοί τάφοι -παράλληλα με τους θαλαμοειδείς τάφους για τους πολίτες, πτωχούς και πλούσιους- κατασκευάστηκαν πιθανώς για μία ομάδα εκλεκτών της υψηλής αριστοκρατίας/ ελίτ (ή για τους Μυκηναίους βασιλείς και τις οικογένειές τους σε στενή έννοια), σε μια προσπάθεια άμιλλας προς την Μεσσηνιακή "νεκρώσιμη" αρχιτεκτονική. Ο Γ. Μυλωνάς υποστήριζε ότι οι θοηλωτοί τάφοι είχαν κατασκευασθεί ακόμη και πριν το 1520 π.Χ., παράλληλα με τους θαλαμοειδείς τάφους, οι οποίοι χρησιμοποιούνται από τους πολίτες, πλούσιους και φτωχούς ([22], [23], [21], [24]). Για τη χρονολόγηση του "Θησαυρού του Ατρέα", παρά τις χρονολογήσεις που τον τοποθετούν στην YEIIIB (περί-το και μετά-το 1300 π.Χ.), αναφέρονται ευρήματα της YEIIIA1 έως YEIIIA2 στο "δρόμο" του τάφου, τεκμήριο ότι ο τάφος επαναχρησιμοποιήθηκε στην YEIIIA2. Η απόθεση στο "βόθρο" του τάφου έδωσε κεραμικά θραύσματα σχε-

δόν πλήρως της YEIIIA1 ([25]), και λίγα θραύσματα της YEIIB (1450-1380 π.Χ.), γεγονός που συνεπάγεται ότι θα έπρεπε να είχε κατασκευασθεί (ο τάφος) τουλάχιστον κατά την YEIIIA1 (ή και πριν), διασφαλίζοντας ένα *terminus ante quem* - το κατώτερο χρονολογικό σημείο που χτίσθηκε ο τάφος ([25]). Η χρονολόγησή του λοιπόν οδηγείται *πριν-από* ή *κατά -τη-διάρκεια* της περιόδου 1450-1380 π.Χ., το αργότερο, στην οποία ανήκουν τα αρχαιότερα ευρήματα στο "δρόμο" και το "βόθρο" του Θησαυρού του Ατρέα.

Συνεπώς: Οι πρώτοι θοηλωτοί τάφοι στην Κρήτη με λίθινους θόλους με εκφορά χρονολογούνται -τουλάχιστον- στην πρώιμη Μινωική II (2900-2300 π.Χ.) και της Πελοποννήσου -στην οποία πέρασε η τεχνονομία- στην πρώιμη Μεσο-Ελλαδική (αρχίζει περίπου το 2200/2000 π.Χ.), όπως προκύπτει από τα αρχαιολογικά τεκμήρια, πολύ ενωρίτερα από την αρχή της Χεττιτικής αυτοκρατορίας (ιδρύθηκε περί το 1650 π.Χ.). Είναι προφανώς αδύνατον να έχουν βασιμότητα οι απόψεις για "ροή τεχνολογίας" (οικοδομικής τεχνολογίας) από μια μη -ακόμη- ιδρυθείσα εκείνη την εποχή Χεττιτική αυτοκρατορία προς την Ελλάδα, η οποία διέθετε υψηλού επιπέδου οικοδομική τεχνολογία από την ύστερη-3η/πρώιμη-2η χιλιετία π.Χ., που την είχε "κληρονομήσει" από την Μινωική Κρήτη, στην οποία είχε πρωτοεμφανισθεί την πρώιμη 3η χιλιετία π.Χ. (βλ. και [26], [27]).

- [1]. Cavanagh, W. 2008. Burial Customs and Religion: Death and the Mycenaeans, in C.W. Shelmerdine, (Ed.), The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age, NY, Cambridge University Press, 327-341.
- [2]. Σακελλαράκης, Γ./Ε. Σακελλαράκη. 1997: Αρχάνες-Μια Νέα Ματιά στη Μινωική Κρήτη, τομ.1, Αθήνα.
- [3]. Pelon, O. 1994: Les tombes circulaires dans l'Age de l' AB, Topoi, 4/1, 153-207.
- [4]. Girella, L./A. Marini/G. Palmieri. 2013: Problems of Roofing of EM Tholos Tombs, Creta-Antica14, 69-103.
- [5]. Μιχαηλίδου, Α. Σκάβοντας Θοηλωτό Τάφο στην Κρήτη. Φοιτητική Εργασία στον καθ. Πλάτωνα, Α.Π.Θ., ευγενώς παραχωρηθείσα στον συγγραφέα από την Δρα Μιχαηλίδου.
- [6]. Dickinson, O. 2003. Αιγαίο - Εποχή του Χαλκού, Α. Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1994.
- [7]. Treuil R./Darcque P./Poursat J.-Cl./Touchais G. 1996. Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1989.
- [8]. Dickinson, O. 2002. Reprint. "The Aegean Bronze Age", NY, Cambridge University Press, 1994.
- [9]. Σακελλαράκης, Γ./Ε. Σακελλαράκη. 2002. Ανατύπωση. Κρήτη-Αρχάνες-Ανασκαφή Αρχανών, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1991.
- [10]. Younger, J./P. Rehak. 2008. Minoan Culture: Religion, Burial Customs and Administration, in C.W. Shelmerdine, (Ed.), The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age, Cambridge University Press, 165-185.
- [11]. Crowley, J. 2008. Mycenaean Art and Architecture, in C.W. Shelmerdine, (Ed.), The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age, NY, Cambridge University Press, Cambridge, 258-288.
- [12]. Voutsaki, S. 2012. Mainland Greece - MBA, in E.H. Cline, (Ed.), The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean, Oxford University Press, 99-112.
- [13]. Τσούντας, Χ. 1928. Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης, επανέκδοση της αρχικής έκδοσης της Εκδοτικής Εταιρείας "Αθηνά", εκδότης Γ. Παπακωνσταντίνου, Αθήναι.
- [14]. Belli, P. 2003. Aspects of Monumental Funerary Architecture in LBA Greece, in N. Stampolidis/V. Karageorghis, (Eds.), Sea Routes... Πλοές - Interconnections in the Mediterranean 16th-6th ce. BC, Athens, University of Crete and the Leventis Foundation, 325-338.
- [15]. Bennet, J./Galanakis, I. 2005. Parallels and Contrasts: Early Mycenaean Mortuary Traditions in Messenia and Laconia, in A. Dakouri-Hild, S. Sherratt, (Eds.), Autochthon - fs Dickinson, Oxford, Archaeopress, 144-155.
- [16]. Acheson, P. 1999. The Role of Force in the Development of Early Mycenaean Politics, in R. Laffineur, (Ed.), Polemos - Le Contexte Guerrier en Egee a l' Age du Bronze, Aegaeum 19 (1999), vol.I, 97-104.
- [17]. Mee, C. 2012. Death and Burial, in E.H. Cline, (Ed.), The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean, Oxford University Press, 277-290.
- [18]. Hitchcock, L.A. 2012. Mycenaean Architecture, in E.H. Cline, (Ed.), The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean, Oxford University Press, 200-209.
- [19]. Tassios, Th.P. 2008. Mycenaean Technology, in S.A. Paipetis, (Ed.), Science and Technology in Homeric Epics. Dordrecht, Springer, 1-18.
- [20]. Voutsaki, S. 2001. Economic Control, Power and Prestige in the Mycenaean World: The Archaeological Evidence, in S. Voutsaki, J. Killen, (Eds.), Economy and Politics in the Mycenaean Palace States, Cambridge, Cambridge Philological Society, 195-213.
- [21]. French, E./Shelton Kim. 2005. Early Palatial Mycenae, in: A. Dakouri-Hild, S. Sherratt, (Eds.), Autochthon - fs Dickinson, Oxford, Archaeopress, 175-184.
- [22]. Μυλωνάς, Γ.Ε. 1983. Ποιήχρυσοι Μυκίνοι, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- [23]. Mylonas, G. 1966. Mycenae and the Mycenaean Age, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- [24]. Voutsaki, S. 2005. Social and Cultural Change in the Middle Helladic Period: Presentation of a New Project, in: A. Dakouri-Hild, S. Sherratt, (Eds.), Autochthon - fs Dickinson, Oxford, Archaeopress, 134-143.
- [25]. Cavanagh, W./Mee, C. 1999. Building the Treasury of Atreus, in P. Betancourt, V. Karageorghis, R. Laffineur, W.-D. Niemeier, (Eds.), MELETEMATA - Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as He Enters his 65th Year, Aegaeum 20, vol.I, 93-102.
- [26]. Γιαννακός, Κ. 2016. Τεχνολογία, Μαρτυρίες και η Χρονολόγηση του Τρωικού Πολέμου - Μυκηναϊκά Ευρήματα σε Χαττούσα, Μικρά Ασία, Αίγυπτο, Κύπρο, Λεβάντε, Παπαζήσης, Αθήνα.
- [27]. Giannakos, K. 2016. Cutting-Edge Technology and Know-How of Minoans/Mycenaeans during LBA and Possible Implications for the Dating of the Trojan War, TAAANTA(XLVI-XLVII), 2014-2015, 51-79.

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑΣ

2. Η Αρχαιολογία και η ερμηνεία των μνημείων

Αναφερθήκαμε στο προηγούμενο τεύχος στους δύο παράλληλους και συμπληρωματικούς δρόμους προσέγγισης στην αρχαιότητα, μέσα από τα κείμενα και τα μνημεία. Είπαμε επίσης δυο λόγια γι αυτά τα ομιλούντα μνημεία που είναι οι επιγραφές και για τη χρησιμότητά τους στην αποκατάσταση της αρχαίας ιστορίας.

Σήμερα θα μιλήσουμε για την αρχαιολογία, το αντικείμενο και τα όρια της. Ο λόγος είναι το ιδιαίτερο ενδιαφέρον με το οποίο -σε αντίθεση με τα μνημεία του λόγου του- αντιμετωπίζεται σήμερα ακόμα και τα πιο φτωχά κατάλοιπα της καθημερινότητας του αρχαίου ανθρώπου (ένας τάφος, ένας αγωγός, δύο τοίχοι ή κάποιο μπιμπελό), τα οποία θα φέρει τυχαία στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη ή ο εργοταξιακός εκσκαφέας. Είναι πράγματι, και σε ποιο βαθμό, η αρχαιολογία μια επιστημονική μηχανή του χρόνου, η μαγική τέχνης αναβίωσης της αρχαιότητας μέσα από τα οστά της;

Παρά την ανάπτυξη όλο και πιο τελειοποιούμενων τεχνικών -ανασκαφής, ανάλυσης, χρονολόγησης, ελέγχου της γνησιότητας και συντήρησης, και παρά τις τεχνοκρατικές "φιλοδοξίες" πολλών (όπως τελευταία των εκπροσώπων της λεγόμενης "Νέας Αρχαιολογίας") η αρχαιολογία δεν είναι ούτε θα μπορούσε να είναι μια επιστήμη με την έννοια των ποσοτικών φυσικών επιστημών· είναι μια επιστήμη του ανθρώπου, δηλαδή - ακριβώς όπως η φιλοσοφία, η νομική, η μουσικολογία ή η θεολογία- μια ερμηνευτική. Όπως ο δικαστής καλείται κάθε φορά να ερμηνεύσει το νόμο, και ο φιλόλογος το κείμενο, έτσι και ο αρχαιολόγος θα αναζητήσει το τυχαίο εύρημά το ανθρώπινο περιεχό-

μενο του.

Χαρακτηριστική αυτής της φύσης της αρχαιολογίας είναι η στενά συνδεδεμένη με τα ενδιαφέροντα κάθε εποχής ιστορία της. Στο ξεκίνημά της - από την Αναγέννηση και έως τον Winckelmann- , θα αναζητήσει στα παρεμνευμένα ή απλώς αγνοημένα ερείπια που περιέβαλαν την καθημερινότητα της αναγεννησιακής Ρώμης, τα ιδανικά πρότυπα του κάλλους, που ήταν απαραίτητα για το νέο ξεκίνημα της ανθρωπότητας στην τέχνη και στα γράμματα. Στη συνέχεια, στον ιστορικά προσανατολισμένο 19ο αιώνα, η αρχαιολογία, ως θεραπείδα της φιλοσοφίας, θα επιδιώξει την ιστορική τεκμηρίωση των ιδρυτικών κειμένων του ευρωπαϊκού πολιτισμού: των ομηρικών επών, των κλασικών κειμένων, αθλή και της Βίβλου· Είναι μέσα από την αναζήτηση, στο πνεύμα αυτό, της ομηρικής Τροίας, των Μυκηνών, της μινωικής Κρήτης, αθλή και της Αιγύπτου της Εξόδου και των λαών της Ανατολής- που θα ανοίξει ο δρόμος για την επέκταση των ορίων της αρχαιολογίας στο διευρυμένο γεωγραφικό (αποικιακό) χώρο, αθλή και στο χρόνο, αυτόν της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους. Μέσα σ' αυτό το πνεύμα, από τα μέσα του περασμένου αιώνα η αρχαιολογική έρευνα, ιδιαίτερα στον αγγλοσαξονικό χώρο, θα υιοθετήσει μια αποκλειστικά εθνολογική-ανθρωπολογική κατεύθυνση. Αποτέλεσμα θα είναι η ουσιαστική διάσπαση της αρχαιολογίας σε μια θεωρητική (με ιδεαλιστικές βάσεις) ιστορία της αρχαίας τέχνης και σε μια ποσοτική (με θετικιστικές φιλοδοξίες) ανθρωπολογία. Είναι αυτό το καταστροφικό σχίσμα, χαρακτηριστικό ενός στείρου (εννοείται για τις ανθρωπιστικές επιστήμες) πνεύματος εξειδίκευσης

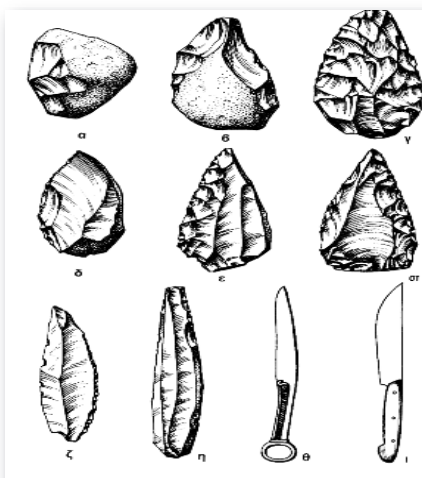
Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγου

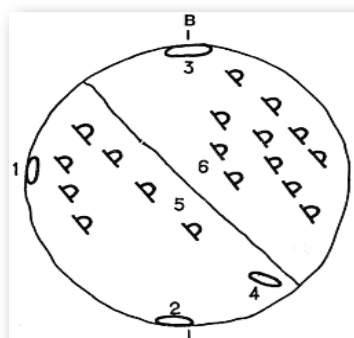
τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

που θα προσπαθήσουμε να γεφυρώσουμε επιμένοντας σε μια ολιστική ερμηνευτική προσέγγιση του αρχαίου. Η προσέγγιση θα γίνει σε τρία επίπεδα, ακολουθώντας -με αντίστροφη σειρά- τα στάδια που ακολουθήσε και η ιστορία της αρχαιολογίας.

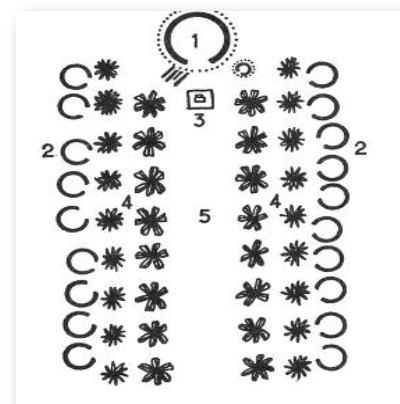
1. Στο πρώτο -εθνολογικό ή ανθρωπολογικό επίπεδο- οι ερμηνευτικές μέθοδοι δεν διαφέρουν από εκείνες που χρησιμοποιεί η προϊστορία και γενικότερα η έρευνα των λαών χωρίς ιστορία· αφορούν δηλαδή στις απαντήσεις που ο άνθρωπος με βάση τη συσσωρευμένη πείρα και την παρατήρηση έδωσε στις στοιχειώδεις ανάγκες επιβίωσης, αναπαραγωγής κλπ, κάτω από τις δεδομένες κάθε φορά γεωγραφικές και κλιματικές συνθήκες. Στη μορφή ενός εργαλείου (εικ. 1) - επέκταση και εξειδίκευση του χεριού - από το αρχαιότερο επεξεργασμένο βότσαλο έως το μαχαίρι, το δρεπάνι και την τσάπα, το σφυρί, το καλέμι το τρυπάνι, το πριόνι, τον τριπτέρα κλπ) μπορούμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των ικανοτήτων του ανθρώπου στην αναζήτηση ή παραγωγή της τροφής κλπ. Στη μορφή της κατοικίας αναγνωρίζουμε την απάντηση στις κλιματικές συνθήκες. Στη διάταξη του οικισμού, αποτυπώνεται η μορφή οργάνωσης της κοινότητας και οι σχέσεις επικοινωνίας, ανταλλαγών, συγγένειας που αυτή συνεπάγεται: Στο πρωτόγονο χωριό (εικ. 2) με τις ομοιόμορφες καλύβες, αναγνωρίζουμε τη διάκριση ανάμεσα στις συγγενικές ή

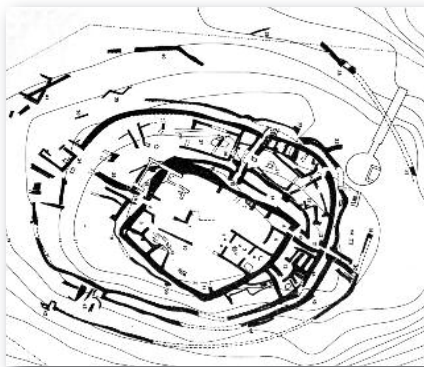
Εικ. 1. Η εξέλιξη του εργαλείου στην Παλαιολιθική εποχή

Εικ. 2. Χωριό των Ινδιάνων Βινεμπάνγκο διαιρεμένο σε δύο συμμετρικά μέρη: αρ. 1-4 κοινές καλύβες των διαφόρων γενών πολυεμιστών, αρ. 5 και 6 οικογενειακές καλύβες της ανώτερης και της κατώτερης φατριάς (Leroi-Gourhan)

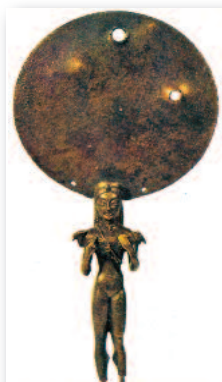
Εικ. 3. Χωριό Κανάκων Νέας Καληδονίας: 1. κοινό σπίτι ανδρών, 2. σπίτια οικογενειών (Leroi-Gourhan)

Εικ. 4. Η νεολιθική ακρόπολη του Σέσκληου

Εικ. 5. Το μινωικό ανάκτορο της Φαιστού

Εικ. 6. Η Σπάρτη πριν από τη μεταρρύθμιση: καθρέφτης με λαβή γυναικείας μορφής

Εικ. 7. Η Σπάρτη πριν από τη μεταρρύθμιση: λακωνική κύλινκ

Εικ. 8. Βουλευτήριο και θόλος στην αγορά της Αθήνας

κοινωνικές ομάδες. Στη σταδιακή διαφοροποίηση της οικίας ως προς το μέγεθος, τη μορφή, την εξειδίκευση των χώρων και του εξοπλισμού, όπως και στην αλληλαγή της χωροταξικής οργάνωσης του οικισμού θα αναγνωρίσουμε την αλληλαγή στο κοινωνικό και πολιτιστικό σχήμα: π.χ. η ξεχωριστή θέση (Εικ. 3) στο κέντρο ή στην κορυφή του οικισμού) που είχε το κοινοτικό σπήτι, και που θα καταλάβει το μέγαρο ή ο ναός (Εικ. 4) δηλώνει την εγκαθίδρυση μιας μορφής κεντρικής εξουσίας, η εμφάνιση αποθηκών, τη συγκέντρωση του περισσεύματος του προϊόντος, τα εργαστήρια την εξειδίκευση των εργασιών, που αυτή καθιστά δυνατή, η διαφοροποίηση των κατοικιών την κοινωνική και οικονομική διαφοροποίηση του πληθυσμού.

Η αύξηση του μεγέθους και των χώρων του ανακτόρου (Εικ. 5) η διάκριση αιθουσών υποδοχής και κατοικίας, η ενσωμάτωση στις πρώτες των χώρων συγκέντρωσης και διαπαιρέσεως, των αποθηκών και των εργαστηρίων, πρακτικώς όλη της κοινωνικής και οικονομικής ζωής και της σχέσης με το θείο, η οργάνωση -με τη δημιουργία των πρώτων καταλόγων- της διαχείρισης του συγκεντρωμένου πλούτου, και των πρώτων συμβόλων εξουσίας, δηλώνουν την είσοδο σε μια πρώτη ιστορική φάση και κάνουν αντίστοιχα αναγκαία για τον αρχαιολόγο τη μετάβαση σε ένα άλλο επίπεδο προβληματισμού, αυτό της ερμηνείας της μορφής και της ιδεολογίας της εξουσίας (προβολή του βασιλιά ως εκπροσώπου του θεού, πατέρα, δυνάστη, αντίληψη του θεού κλη) με όλη τους τις κινδύνους που συνεπάγεται η ερμηνεία (χωρίς τη φωνή) των ιδίων των πρωταγωνιστών εικονογραφία.

II. Σε αντίθεση με το προηγούμενο, στο δεύτερο επίπεδο ερμηνείας, ο αρχαιολόγος διαθέτει πέρα από το υλικό αποτύπωμα (εργαλεία, σπήτια, αγγεία) τη βοήθεια του (γραπτού) λόγου, που του επιτρέπει ανοίγοντας νέους οριζόντες ερμηνείας να εισχωρήσει βαθύτερα στην κατανόηση του αρχαίου κόσμου. Τις ανθρωπολογικές θεωρίες αντικαθιστούν σ' αυτό το στάδιο τα κείμενα, μέσα από τα οποία μιλάνε οι ίδιοι οι σύγχρονοι. Με το συνεχές διάλογο των αρχαιολογικών με τη γραπτή μνημεία (που δεν περιορίζονται πια σε καταλόγους και χρονικά) οικοδομείται τώρα η στέρεη βάση για την ταύτιση τόπων, κτηρίων, μνημείων, για την επαλήθευση και συμπλήρωση των κενών και την αποκάλυψη αγνώστων πτυχών της ιστορίας, για την κατανόηση του τρόπου ζωής και σκέψης του αρχαίου ανθρώπου, της λειτουργίας της κοινωνίας και της πολιτείας.

Ως προς τους δημόσιους χώρους των πόλεων

που ανασκάπτει, ο αρχαιολόγος με αφετηρία τη μορφή των κτηρίων και τη θέση τους στον αστικό ιστό, με τη βοήθεια των αρχαιολογικών παρατηρήσεων και των πληροφοριών των ιστορικών, δικανικών, κωμικών, γεωγράφων, περιηγητών όπως ο Στράβων, όπως ο Πausanias, και αρχιτεκτόνων, όπως ο Vitruvius, μπορεί να αναγνωρίσει την αγορά και τις πολιτιστικές λειτουργίες της ως πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό κέντρο, την παιδεία όχι μόνο ως το χώρο άθλησης αλλά και ως το κέντρο της ζωής του νέου Αθηναίου, το θέατρο και το θρησκευτικό και πολιτικό ρόλο του στην πολιτεία κλη. Το κυριότερο, πέρα-και μέσα από αυτά είναι αυτός πλέον σε θέση να τεκμηριώσει με υλικά αποδεικτικά στοιχεία τη μορφή και τη λειτουργία της αρχαίας πόλης. Η αντίθεση ανάμεσα στις δύο ακραίες μορφές της κλασικής πόλης: της ολιγαρχικής, συντηρητικής και ξενόφοβης Σπάρτης, και της δημοκρατικής, προοδευτικής, ανοιχτής στον κόσμο του Αιγαίου, σχεδόν κοσμοπολίτικης Αθήνας αποτελεί ήδη στην κλασική αρχαιότητα ένα μαθητικό παράδειγμα. Είναι ωστόσο μόνο χάρη στο συνδυασμό των φιλολογικών πηγών (του βίου του Λυκούργου, της ποίησης του Αλκίμανα και του Τυρταίου) και των ευρημάτων των ανασκαφών που χρωστάμε την πραγματική εικόνα της σκορπισμένης σε τέσσερα φτωχά χωριά πόλης, των πρωτόγονων όψεων της αγωγής και της διαπαιρέσεως, αλλά και την συγκλονιστική τεκμηρίωση της στιγμής της συλλογικής παραίτησης χάριν της σωτηρίας της πατρίδος, από την ηλιθυσία, χαρούμενη, φίλη των τεχνών, ανοικτή στον κόσμο και στις ξένες επιρροές αρχαϊκή Σπάρτη (Εικ. 6, 7). Απέναντι στη φτωχή αυτή παρουσία αυτής της μεγάλης ελληνοκτικής δύναμης (την αντίθεση είχε ήδη επισημάνει ο Θουκυδίδης) βρίσκεται η λαμπρή μνημειακή εικόνα της Ακρόπολης των Αθηνών, έκφραση της αυτοπεποίθησης και των αυτοκρατορικών φιλοδοξιών μιας ανοιχτής στον κόσμο δημοκρατικής πολιτείας. Οι οικονομικές και κοινωνικές βάσεις της δύναμης της δεν περιορίζονται στον αγροτικό χώρο· θα τις βρούμε στα μεταλλεία και τα εργαστήρια της Λαυρεωτικής και στις εγκαταστάσεις του στόλου στον Πειραιά. Τα ιδεολογικά θεμέλια της να αναγνωρίζουμε στις δημοκρατικές αρχές της ελευθερίας, της ισότητας των πολιτών και της διαφάνειας των θεσμών, για τις οποίες μαρτυρούν τα ερείπια της Αγοράς (Εικ. 8) και της Πνύκας, η ορθολογική, με βάση την ισονομία, χάραξη του Πειραιά και οι αναρίθμητες στήλες των ψηφισμάτων του δήμου, όπως αυτό για τη Σκευοθήκη του Φίλωνος, μια δημόσια έκθεση των προδιαγραφών του αρχιτέκτονα με πρόβλεψη για τον έλεγχο

Εικ. 9. Αναπαράσταση του ρωμαϊκού forum

Εικ. 10. Οικοδομικό τετράγωνο του ιπποδρόμου Πτολεμαίου (κατά Hoepfner)

από κάθε πολίτη του περιεχομένου του ναυστάθμου. Όπως, αντίθετα, η μορφή της στενής κοιλάδας του ρωμαϊκού forum (εικ. 9) όπου κάτω από τη σκιά των ναών και των ανακτόρων συγκεντρωνόταν για να ψηφίσει ο ρωμαϊκός λαός, αποκαλύπτει στον επισκέπτη του χώρου τον περιορισμένο, από τη αριστοκρατική χειραγώγηση, πολιτικό ρόλο του. Παρόμοια, στο οικοδομικό πρόγραμμα της αυτοκρατορικής Ρώμης στα τεράστια αυτοκρατορικά fora, στα πάρκα με τις ατέλειωτες κιονοστοιχίες, στις θέρμες, στον ιππόδρομο και τα αμφιθέατρα, όπου αποκτά υλική μορφή η συνταγή του "άρτον και θεάματα", διακρίνεται ο οριστικός πολιτικός ευνοχισμός του πολίτη.

Τα ίδια ισχύουν και για τον ιδιωτικό χώρο. Η βασική μορφή του σπιτιού: η σχέση κλειστών, ανοικτών ή ημιυπαίθριων χώρων, η πρόβλεψη ή μη για θέρμανση, ο τύπος των κινητών ευρημάτων (υφαντικά βάρη, αγροτικά εργαλεία κυψέλλες) και των εγκαταστάσεων (αλώνια, λήνοί, ελαιοτριβεία, τριβεία κήλη) είναι στοιχεία που αφορούν κατά κύριο λόγο στο προηγούμενο επίπεδο ερμηνείας του αρχαίου: τη σχέση με το κλίμα, την παραγωγή και τη διατροφή των κατοίκων. Η οργάνωση όμως των χώρων είναι αποκαλυπτική της ιστορικής στιγμής και της κοινωνικής ιδεολογίας για τις οποίες μόνο από το συνδυασμό κειμένων και μνημείων μπορούμε να αποκτήσουμε κάποια βεβαιότητα. Παράδειγμα ο ομοιόμορφος τύπος του ιπποδάμειου σπιτιού του Πειραιά (εικ. 10), στον οποίο αναγνωρίζεται η ισοπεδωτική ιδεολογία της δημοκρατίας· όπως αντίστοιχα στην εξέλιξη του στο μικρό ανάκτορο με περίστυλη αυλή της Πέλλας (εικ. 11), αναγνωρίζεται η αλληγορία των κοινωνικών σχέσεων και το τέλος της κλασικής πόλης-κράτους. Αντίθετα στην επίμονη διατήρηση στο ίδιο διάστημα της διάκρισης των ανδρικών διαμερισμάτων (του γνωστού ανδρώνα) και του οίκου (του living room της οικογένειας), που τώρα εξελίσσονται σε δύο χωριστά περιστυλία, αποτυπώνεται μια κοινωνική σταθερά, που είναι ο ανδροκρατικός χαρακτήρας της ελληνικής κοινωνίας.

Ακόμα πιο ενδιαφέρουσα είναι η συνεισφορά της αρχαιολογίας ως ερμηνευτικής σε χώρους, όπως αυτός της υπαίθρου και του χωριού, για τους οποίους (αν εξαιρέσεις τους κομικούς) λίγο ενδιαφέρονται τα κείμενα: Στο διάσπαρτο οικιστικό σχήμα των αττικών δήμων του 4ου αι., σε συνδυασμό με την αποτύπωση του δικτύου των δρόμων της Αττικής, αναγνωρίζουμε το πλαίσιο λειτουργίας της αθηναϊκής δημοκρατίας, όπως αντίστοιχα στο δίκτυο των δρόμων της Πελοποννήσου το σύστημα λειτουργίας της σπαρτιατικής κυριαρχίας. Στο σχήμα κατανομής

σε ίσους κλήρους της πολιτικής γης στις ελληνικές -όπως και στις ρωμαϊκές- αποικίες αναγνωρίζεται το χαρακτηριστικό σχήμα της ισονομίας της αρχικής εγκατάστασης, αλλά και το διαφορετικό στις δύο περιπτώσεις πολιτικό νόημα της: τη σύνδεση των πρώτων με την πόλη, των δευτέρων με το δίκτυο των αποικιών και των δρόμων που αποτελούν το συνεκτικό στοιχείο της ρωμαϊκής αρχής.

III. Πολύ βαθύτερα στην ψυχή των συγχρόνων και στο πνεύμα της εποχής μας οδηγεί το τρίτο στάδιο της αρχαιολογικής ερμηνευτικής. Σ' αυτό το επίπεδο, αντικείμενο μας δεν είναι πλέον το χρηστικό αντικείμενο, το μνημείο της καθημερινότητας ή το ιστορικό ντοκουμέντο, αλλά το έργο τέχνης. Με τούτο εννοούμε βέβαια καταρχήν το αντικείμενο στη μορφή του οποίου αποτυπώνεται -και είναι αυτό το μοναδικό κριτήριο της γνησιότητας ενός έργου- η αντίληψη του συγχρόνου για τη ζωή, τη φύση και ό,τι μας ξεπερνά -όπως η ομορφιά, το θείο κήλη· χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή η συνείδηση της εποχής που ακτινοβολεί στο άγαλμα ή στον ναό, δεν εξακολουθεί -σε μικρότερο έστω βαθμό- να φωτίζει ακόμα και το προϊόν της βιοτεχνίας με πιο περιορισμένες εκφραστικές δυνατότητες, όπως π.χ. σε ένα κοινό αγγείο.

Μιλάμε συνεπώς εδώ για μια αισθητική - και διαισθητική - προσέγγιση του αρχαίου, παράλληλη με εκείνη του κειμένου από τον φιλόλογο. Όπως εκείνος πρέπει πρώτα να έχει εξοικειωθεί, στο σχολείο της λογοτεχνίας, με τη γλώσσα του, το λεξιλόγιο της ζωής και τη μουσική των λέξεων, τους νόμους και τη δυναμική της σύνταξης της, έτσι και ο αρχαιολόγος, μαθητεύοντας κοντά στους σύγχρονους του δημιουργούς, θα καθιερώσει την ευαισθησία του, να ασκήσει το μάτι και το νου του στην ανάγνωση των εκφραστικών δυνατοτήτων του έργου, της δομής του, του ρυθμού της κίνησης των μερών του και της ζωής της επιφάνειας - το παιχνίδι των όγκων, των γραμμών και του φωτός. Θα μάθει ότι το ζητούμενο δεν είναι η συνταγή του ιδανικού κάλλους, που οδήγησε την τέχνη μετά την Αναγέννηση σε αδιέξοδο, αλλά αυτή "η εσωτερική ζωή των μορφών", στην οποία ο αρχαιολόγος θα αναγνωρίσει το ύφος της εποχής και του τοπίου που τη γέννησε, ενδεχομένως και την ταυτότητα του δημιουργού τους.

Το μέσο έκφρασης της αρχαίας ελληνικής τέχνης είναι το ανθρώπινο σώμα. Το άγαλμα νοείται ως σώμα αυτόνομο στο χώρο, όχι - τουλάχιστον έως τον 4ο αι. - ως εικόνα μπροστά σε ένα φόντο· ο ναός που υψώνεται πάνω από τη μανιασμένη θάλασσα στο βράχο του Σουνίου, ενσωματώνει

Εικ. 13.
Η κεφαλή
του Διπύλου
590 π.Χ.

Εικ. 14. Το αέτωμα του ναού της Αρτέμιδος στην Κέρκυρα 580 π.Χ.

Εικ. 15. Ο κούρος
του Μονάχου
540 - 530 π.Χ.

Εικ. 16. Ο ναός του Απόλλωνος
στην Κόρινθο 540 π.Χ.

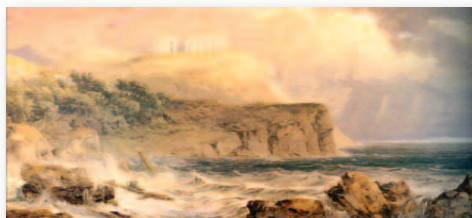
Εικ. 17. Κόρη από την
Ακρόπολη 510-500 π.Χ.

Εικ. 18. Ο παῖς του
Κριτίου,
από την
Ακρόπολη
480 π.Χ.

Εικ. 11. Σπίτια στην Πέλλα

Εικ. 12. Ρομαντική απεικόνιση του ιερού του ακρωτηρίου του Σουνίου

Εικ. 19. Το ανατολικό αέτωμα του ναού του Διός στην Ολυμπία 460 π.Χ.

Εικ. 20. Το δυτικό αέτωμα του ναού του Διός στην Ολυμπία 460 π.Χ.

Εικ. 21. Ο ονομαζόμενος ναός του Ποσειδώ-νος στην Ποσειδωνία 460 π.Χ.

Εικ. 22. Ο Παρθενών

Εικ. 23. Παρθενών. Η πρώτη μετόπη της νότιας πηλείδας 440 π.Χ.

συγχρόνως (εικ. 12) την ιδέα του Ποσειδώνα και το τοπίο. Πώς αυτή η αντίληψη συνοδεύει και σηματοδοτεί την πορεία του ελληνικού πνεύματος από το τέλος του 7ου αιώνα έως τα ελληνιστικά χρόνια θα φανεί σε μια σειρά από παραδείγματα.

Έτσι, μέσα από την τρομερή εσωτερική ένταση που ακτινοβολούν τα τεράστια δαιμονικά μάτια της κεφαλής του κούρου του Διπύθου (είναι ο λόγος της αρχικής απόδοσης σε μια σφίγγα), (εικ. 13), στους γιγαντιαίους μονοθητικούς κούρους του Σουινίου, των Δελφών της Σάμου κλπ, στην "επιφάνεια" της Γοργούς -πλαιοισμμένης από δύο ριζοτόρια- στο αέτωμα της Κέρκυρας (εικ. 14), στις άγριες σκηνές των σπαρασσόμενων βοδιών και στο πρόσωπο του τρισώματος δαίμονα του αρχαίου ναού της αθηναϊκής Ακρόπολης, μιλάει ήδη εκείνη η φοβερή ένταση, η αμφισβήτηση των παλαιών θεών και της παλαιάς τάξης, η γένεση του ατόμου που (όπως γνωρίζουμε από τον Σόλωνα, τον Αθηαίο και τα κινήματα των Ορφικών) σημάδεψε την Ελλήδα από τα τέλη του 7ου έως τα μέσα του 6ου αιώνα.

Μια βαθεία αλλαγή στην αντίληψη της πηλαστικής μορφής λίγο μετά τα μέσα του 6ου αι., σηματοδοτεί το τέλος αυτής της εποχής. Στον κούρο του Μονάχου (εικ. 15): στο ευρύ στέρνο όπου συγκεντρώνεται το κέντρο βάρους της μορφής, στο σφηνωμένο στέρεα στη βάση των μηρών κορμό, στο σπάσιμο της μέσης και την ορμή, που κορυφώνεται στην ελεύθερη στάση της κεφαλής με το κοντό μαλλί, **αναγνωρίζεται ο νέος ανθρώπινος τύπος και το θεϊκό πρότυπο του απελευθερωμένου από το δαιμονικό κόσμο του παρελθόντος αθηναίου.** Παρόμοια, στην καμπύλωση κάτω από την αίσθηση του βάρους όλων των δομικών στοιχείων στο ναό του Απόλλωνος της Κορίνθου (εικ. 16), αναγνωρίζεται ένα καθαρά πηλαστικό στοιχείο, χάρη στο οποίο ο ναός, όπως το άγαλμα αποκτά μια έως τότε αδιανόητη οργανική ενότητα: Η κρηπίδα παύει να είναι μια απομονωμένη πλάκα που κάθεται απλώς στο έδαφος, αλλά ως μέλος του ναού συνδέεται αμεσότερα με την ανωδομή σε ένα ενιαίο σώμα, που σπκώνει το βάρος της κιονοστοιχίας, ενώ η ένταση των κόνων και η καμπύλωση του εχίνου δηλώνει τη δυναμική (σωματική θα λέγαμε) προσπάθεια αντιμετώπισης του βάρους του θρηγικού.

Η ατμόσφαιρα ελαφραίνει και φωτίζεται όσο προχωρούμε προς το τέλος του αιώνα: Στις κομψές, χαρούμενες κόρες, που από το 530 έως την καταστροφή του από τους Πέρσες θα στολίσουν τον περίγυρο του ναού της Παρθένου (εικ. 17), στον ανάλαφρο ναό της Αφαιάς Αθηνάς και στη

σύγχρονη αλλαγή από τη σκιαγραφία του μελανόμορφου στα φωτεινά σώματα του ερυθρόμορφου ρυθμού, αναγνωρίζεται η χαρά της ζωής της αριστοκρατικής κοινωνίας της εποχής του Πολυκράτη, των Πεισιστρατιδών και του Ανακρέοντος, μια εποχή που -λίγο πριν από το τέλος του αιώνα- φαίνεται να έχει οριστικά ισορροπήσει τους φόβους και τις εντάσεις του παρελθόντος: και η Γοργώ θα τρομάζει πλέον μόνο τα μικρά παιδιά.

Κάτω από ένα διαφορετικό αστερισμό ξεκινά ο **μεγάλος 5ος αιώνας.** Στην δραματική ορμή των Τυραννοκτόνων, που με τη θυσία τους άνοιξαν το δρόμο για τη νέα εποχή, (πρώτη αυτή ιστορική αναφορά στην πηλαστική όπως ήταν στην τραγωδία η "άληψη της Μιλήτου" και οι "Πέρσες"), όπως και στην ένταση της στάσης και τη νέα σοβαρότητα του "παιδιού του Κρίτια" (εικ. 18), αναγνωρίζουμε τη γένεση της αυτοτελείας της του νέου άνδρα της δημοκρατικής Αθήνας που αντιμετώπισε νικηφόρα τον Πέρση στο Μαραθώνα και στη Σαλαμίνα. Το πνεύμα της νέας εποχής -τη γέννηση του νέου ήθους, του ελεύθερου ανθρώπου, με συνείδηση της θεϊκής φύσης και της τραγικής θέσης του στον κόσμο- που υμνεί ο Πίνδαρος (Νεμ.6.2.: ἔν' ἀνδρῶν, ἔν' θεῶν γένος· ἐκ μίθ' δὲ πνέομεν /ματρὸς ἀμφοτέροι θα αποτυπώσει με μια μοναδική εικαστική δύναμη ο δημιουργός των αετωμάτων του Διός της Ολυμπίας: στο ανατολικό αέτωμα (εικ. 19) με την υποβλητική εικόνα της αναπτόρεπτης θεϊκής μοίρας (παράλληλη της οποίας αποτελεί η σύγχρονη αισχύλια τραγωδία), με το Δία ανάμεσα στους δύο αντιπάλους, στο κέντρο ενός ενεργειακού πεδίου που απλώνεται έως τις γωνιές του τριγώνου του αετώματος, στο δυτικό (εικ. 20) με αυτή του Απόλλωνα να επιβάλλει, απλώνοντας ήρεμα το χέρι, τη θεϊκή τάξη στην τυφλή βία των κενταύρων μια σαφή αναφορά στον πρόσφατο νικηφόρο αγώνα του ελληνικού πνεύματος ενάντια στη βαρβαρότητα. Την ίδια αίσθηση θα έδινε στο ναό, που αποκαθιστούμε με τη βοήθεια του σύγχρονου ναού της Ποσειδωνίας (εικ. 21). Η καμπύλωση όλων των οριζοντίων στοιχείων των δύο όψεων και η παράλληλη ενίσχυση του πάχους των γωνιακών κόνων, η πυκνή κιονοστοιχία που περιέβαλε το στέρεο σώμα του και η απόλυτη αρμονία των αναλογιών των στοιχείων της ανωδομής

Διαφορετικός, **πάλι, ο Παρθενώνας, η κλασική αυτή έκφραση της νέας εποχής** (εικ. 22) που σκορπίζει πάνω από την περικλειά Αθήνα το πνεύμα της πολιούχου θεάς της. Χάρη στην απόλυτη ε-

Εικ. 24. Παρθενών. Η ζωφόρος των Παναθηναίων 440 π.Χ.

Εικ. 25. Παρθενών. Η ζωφόρος των Παναθηναίων 440 π.Χ.

ξισορρόπηση των εντάσεων και τη μελετημένη διόρθωση της οπτικής σχέσης των μελών του από την κρηπίδα έως τον θριγκό, τη διαφάνεια που δίνει η καθαρότητα των περιγραμμάτων των κιόνων και των μετακινήσεων της περιστασης, ο ναός λειτούργει όχι ως ένα συμπαγές σώμα, αλλά ως μια συγχροδία όλων των ανεξάρτητων μερών του. Αυτή η αίσθηση έντασης συγχρόνως και ισορροπίας, κίνησης και ηρεμίας, ελευθερίας και δέσμευσης συνθέτει την εικόνα αυτοελέγχου και ελευθερίας της δημοκρατικής πόλης. Τα αετώματα αποτελούν όχι πλῆρον το χώρο σύγκρουσης, αλλά τον δοξαστικό ύμνο στην προστάτιδα της Αθήνας· στις μετόπες ο αγώνας με τη βαρβαρότητα έχει αποκτήσει μια άγνωστη προηγούμενης "αύρα ευγένειας": χαρακτηριστική είναι η απόδοση της αμφίρροπης στιγμής της σύγκρουσης (εικ.23), αλλά και της κεφαλής του κενταύρου στην πρώτη μετόπη, στην οποία αναγνωρίζεται το χέρι και ίσως το πορτραίτο του Φειδία· ενώ στους ρυθμούς της δοξαστικής πομπής -με μια εναλλαγή των ρυθμών από το *allegro vivace* (εικ. 24) του ιππικού στο *largo* των εργαστών- στη ζωφόρο του ναού (εικ. 25), δίνεται μια μοναδική έκφραση της πολιτικής ιδεολογίας του Επιταφίου του Περικλή και της "ευγενικής απλότητας και του ήρεμου μεγαλείου", στην οποία ο Winckelmann αναγνώρισε το νόημα της κλασικής τέχνης.

Εν τούτοις, αν το έργο του Φειδία στον Παρθενώνα αποτελεί έναν ύμνο στην Αθηνά και την πόλη, στην εποχή της μέγιστης ακμής της, αν στη θεική επιφάνεια των θεών του, του Απόλλωνα (εικ. 26) ή της Αθηνάς (εικ. 27) αποκτά ανθρώπινη μορφή το ήθος της περήφανης Αθηναϊκής δημοκρατίας, στον τρόπο αντίληψης της μορφής του ναού όπως και της ανθρώπινης μορφής, ο Φειδίας, ως ευαίσθητος δέκτης του πνεύματος της εποχής, ανοίγει συγχρόνως νέους δρόμους, που θα ακολουθήσει ο επόμενος αιώνας: το εσωτερικό του διευρυμένου ναού δεν είναι πια ο στενός διάδρομος που οδηγούσε στο θεραπευτικό άγαθμα, αλλά έχει εξελιχθεί σε ένα χώρο υποδοχής που πηλασιώνει τη θεά που υποδέχεται το επισκέπτη. Στα αετώματα το συγκλονιστικό γεγονός, η γέννηση της Αθηνάς, η έρις Αθηνάς και Ποσειδώνα για την Αθήνα, όχι μόνο ορίζονται, το πρώτο χρονικά από την ανατολή του ήλιου και τη δύση της σελήνης, το δεύτερο από το χώρο ανάμεσα στα ποτάμια της Αθήνας, αλλά και από τη στιγμιαία εμφάνιση και την αστραπιαία διάδοση των θείων γεγονότων, καθώς η είδηση τους απλώνεται στις μορφές του αετώματος από το κέντρο στις γωνίες του τριγώνου. Η ίδια αίσθηση της χρονικότητας, των στιγμιαίων ή του ρυθμού της κίνησης, είναι φανερή όπως είδαμε, στις μετόπες, όπως και στη ζωφόρο. Πέρα από αυτή τη νέα αίσθηση του χώρου και του χρόνου, ο Φειδίας είναι αυτός που ανακαλύπτει τη γυναίκα: τη μαχητική παρθένα Αθηνά, τη ματρώνια Ήρα, την Αφροδίτη και τη γοητεία του γυναικείου σώματος, που θα δοξαστεί από τους διαδόχους του στα δύσκολα χρόνια του τέλους του Πελοποννησιακού πολέμου.

Το βάθεμα του εσωτερικού όπως και του εξωτερικού χώρου, η απόδοση της ψυχικής διάθεσης,

όπως και του περιβάλλοντος τοπίου, μέσα στο οποίο όπως σε ένα πίνακα θα ενταχθεί και η πηλαστική μορφή, η αίσθηση του χρόνου, το ενδιαφέρον για το γυναικείο και το παιδικό σώμα, είναι τα στοιχεία που θα χαρακτηρίσουν την πηλαστική του 4ου αιώνα. Η αλληλαγή αυτή θα ολοκληρωθεί στον ονειρικό κόσμο των γυναικών και των παιδιών του Πραξιτέλη, όπου η Αφροδίτη αιφνιδιάζεται ολόγυμνη στο λουτρό της (εικ. 29), ο Απόλλων είναι ένα παιδί (εικ. 30) που σημαδεύει στη θέση του Πύθωνα μια σαύρα-, ο Ερμής παίζει με ένα νήπιο Διόνυσος κλη., ένα θεϊκό περιβάλλον στο οποίο αναγνωρίζουμε ήδη τον κόσμο των ψευδαισθήσεων που ζει η Αθήνα του 4ου αιώνα. Μέσα από το χαριτωμένο αέρινο χαμόγελό τους, όπως και το παθιασμένο ύφος των μορφών του Σκόπα (εικ. 31) μας μιλάει ήδη ο αισθησιασμός, η επιτηδευμένη χάρη, ο ρεαλισμός και το θεατρικό πάθος του ξεκομμένου από την πόλη, κοσμοπολίτικου Ελληνισμού και προετοιμάζεται ο ακαδημαϊσμός της αυτοκρατορικής εποχής, για την οποία η τέχνη θα είναι πλέον ένα καταναλωτικό αγαθό.

Απέναντι στη μεγάλη αυτή πηλαστική καταλαβαίνουμε πώς και σε ποιο (σημαντικό) βαθμό η αρχαιολογική ερμηνευτική δεν είναι απλή και μόνο η επιστήμη αναζήτησης των καθημερινών ή ιστορικών στοιχείων που συνθέτουν τον πολιτισμό μας, αλλά και ένας μοναδικός δρόμος για τη ζωγόνα αναβάπτιση μας στα αρχέτυπα του ανθρώπου που τη δημιουργήσει. Βέβαια τα μεγάλα έργα της πηλαστικής του 5ου αι. έχουν χαθεί. Το ζήτημα για τον αρχαιολόγο σήμερα είναι να συλλέξει τον παλιό και το ζωγόνο μήνυμα της χαμένης κλασικής μορφής που υπάρχει ακόμα και στο παραμικρό θραύσμα (ένα κεφαλάκι, ένα χέρι ένα πτυχωμένο ένδυμα, ένα ερυθρόμορφο όστρακο) ή έστω την ανάμνηση του στο άψυχο ρωμαϊκό αντίγραφο.

Η έμφαση που δόθηκε στα προηγούμενα στη μεγάλη τέχνη της αρχαιότητας, δεν οφείλεται σε κάποια ακαδημαϊκή εμμονή σε παρωχημένες εικαστικές μορφές, αλλά στις πάντα ζωντανές και πάντα ζωογόνες αξίες που φέρει μέσα της, αξίες από τις οποίες αντλεί το ανθρωπιστικό περιεχόμενο του ο πολιτισμός μας. Δικαιολογείται επίσης από την απειρία που αποτελεί η γενικευμένη σύγχρονη τάση αποδόμησης και παραίτησης από αυτές. Μια όλη και πιο ακριβής χρονολόγηση των αρχαίων ευρημάτων π.χ. θα είναι άχρηστη όσο αγνοούμε την ουσία της ιστορικής στιγμής που αυτά κουβαλούν. Η σωτηρία της αρχαιολογίας από τον κίνδυνο της υποβάθμισής της σε μια βοηθητική -ταξινομική- ιστορική επιστήμη (που αύριο ή μεθαύριο θα αντικαταστήσει ο υπολογιστής) και στο ρόλο μιας απρόσωπης (όπως η προϊστορική αρχαιολογία) εθνολογίας, απαιτεί την αποκατάσταση της θέσης της ως μιας ολοκληρωμένης αισθητικής προσέγγισης του αρχαίου έργου, που θα επιτρέψει την αποκάλυψη σ' αυτό ενός τόπου της ουσιαστικής συνάντησης με την ιστορία, αλλά και μιας απελευθερωτικής για τη σύγχρονη ψυχή προοπτικής, αυτής που μας υπενθυμίζει ο τελευταίος στίχος του "αρχαϊκού κορμού του Απόλλωνα" στο ποίημα του Ρίλκε: "Πρέπει ν' αληγάξεις τη ζωή σου !"

Εικ. 26.
Ο Απόλλων
Κάσσελ του
Φειδία 450 π.Χ.

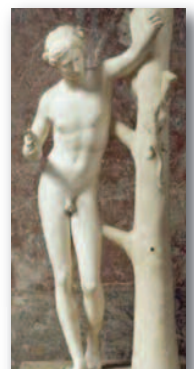
Εικ. 27.
Η Αθηνά Παρθένια
του Φειδία 450 π.Χ.

Εικ. 28. Παρθενών. Σύμπλεγμα Διώνης και
Αφροδίτης από το ανατολικό αέτωμα
440 π.Χ.

Εικ. 29.
Η Κνιδία Αφροδίτη
του Πραξιτέλη
340 π.Χ.

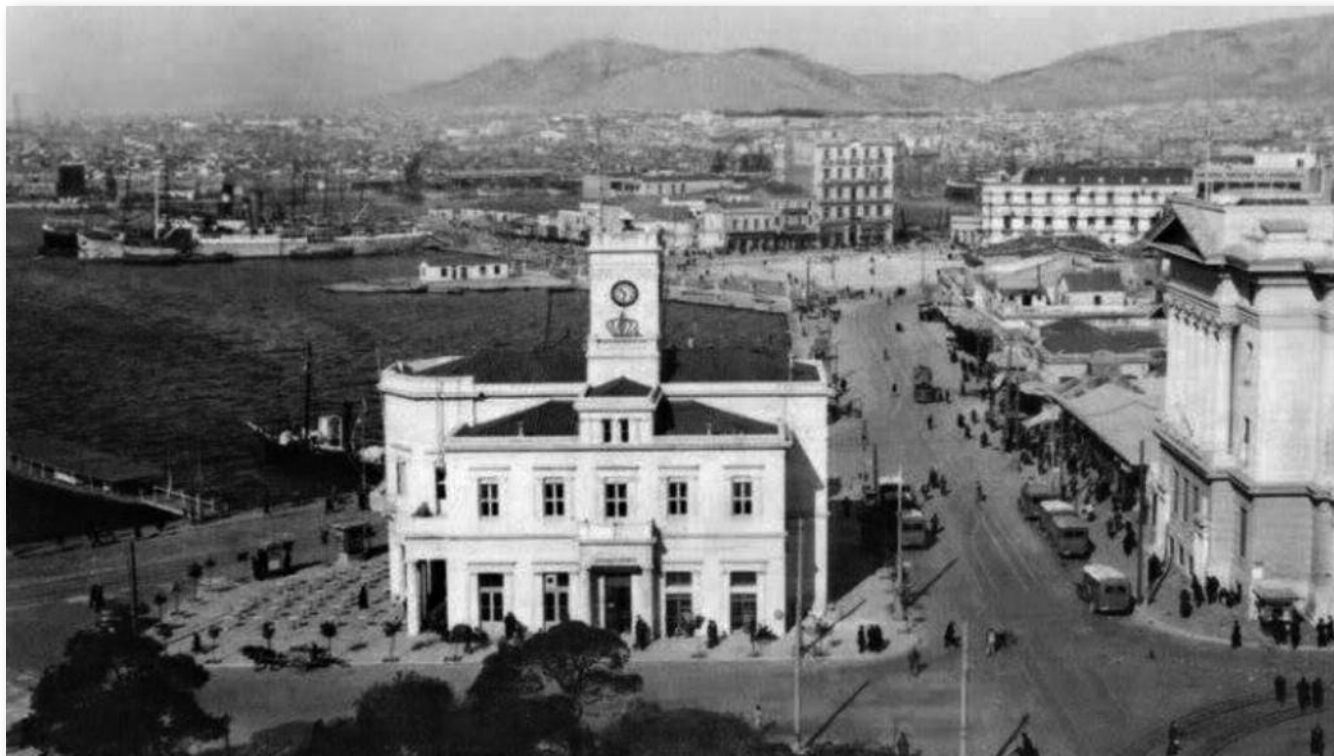
Εικ. 30.
Ο Σαυροκτόνος
Απόλλων του
Πραξιτέλη
330 π.Χ.

Εικ. 31.
Η μαινάδα
του Σκόπα,
330 π.Χ.

ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΓΑΡΔΑ Αρχιτέκτονα Μηχανικού Ε.Μ.Π. - Πολιτικού Μηχανικού Ε.Μ.Π.

(www.apotis4stis5.com)

Το ρολοΐ του παλιού Δημαρχείου του Πειραιά, αποτελεί το απόλυτο σύμβολο του Πειραιά. Είναι ταυτισμένο με την ανάπτυξη και την ύπαρξη του σύγχρονου Πειραιά (Εικ. 1 έως 8). Ήταν ένα αρχιτεκτονικό στολίδι που αντίκριζαν οι επίσημοι και οι απλοί επισκέπτες του Πειραιά, από κάθε γωνιά της γης, όταν έφταναν ακτοπλοϊκώς στην Ελλάδα και αποβιβάζονταν στη βασιλική αποβάθρα (Δημ. Κρασονικολάκης, Το ρολοΐ του Πειραιά θα χτυπήσει ξανά). Είναι ένα κτίριο στην καρδιά του σύγχρονου λιμανιού, ανάμεσα στις δύο σημαντικότερες εκκλησίες, του πολιούχου Αγίου Σπυρίδωνος και της Αγίας Τριάδας, μπροστά στον Τινάνειο Κήπο. Αγαπημένος τόπος συνάντησης και περιπάτου για όλους τους Πειραιώτες, με το καφενείο του Κομνηνού στο ισόγειο και το Δημαρχείο του Πειραιά. Το στολίδι αυτό του Πειραιά, κατεδαφίστηκε το 1968 από τον διορισμένο από την χούντα Δήμαρχο, Αριστείδη Σκυλίτση, απόγονο (σε

ειρωνεία της μοίρας) του Αριστείδη Ομηρίδη-Σκυλίτση που μετέφερε το 1885 στο κτίριο, το Δημαρχείο της πόλης.

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Μετά την οθωμανική καταστροφή του Πειραιά από τον Ρωμαίο Σύλλα το 86 π.Χ. το άηλοτε ακμαίο επίνειο της Αθήνας των κλασικών χρόνων, με τα λιμάνια του, την Ιπποδάμεια αγορά με τα μεγαλοπρεπή δημόσια κτίρια, περιέπεσε σε μαρασμό και εγκατάλειψη για πολλούς αιώνες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται (Ι. Τσουδερός, καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ) ότι, προ του 1834 ο Πειραιάς αριθμούσε 8 μόνιμους κατοίκους (τσοπάνηδες), στην περιοχή του μοναστηριού του Αγίου Σπυρίδωνα, όπου σήμερα ο Ιερός Ναός του πολιούχου Αγίου. Η μεταφορά της πρωτεύουσας του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους από το Ναύπλιο στην Αθήνα το 1834, έδωσε την απαραίτητη ώθηση για την άνθιση του Πειραιά, αφού η νέα πρω-

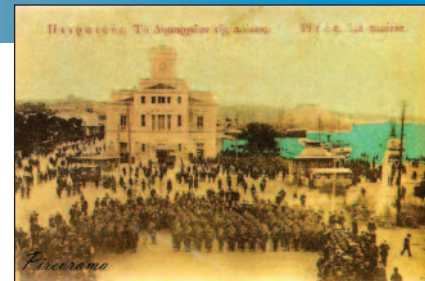
τεύουσα, θα έπρεπε να έχει ένα λιμένα αντάξιο της, σε συνδυασμό με την στρατηγική του θέση και τους τρεις φυσικούς λιμένες του. Γρήγορα, άρχισε να προσελκύει κόσμο από τα νησιά του Σαρωνικού, των Κυκλάδων, την Ύδρα, την Χίο, την Κρήτη και την Μάνη, με τις ομώνυμες περιοχές. Έτσι, την 23-12-1835, ιδρύεται ο σύγχρονος Πειραιάς, με πρώτο Δήμαρχο τον Κυριάκο Σερφιώτη (www.destination-piraeus). Η πυρετώδης δημογραφική, οικιστική, εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη, οδήγησε στην σκέψη της ίδρυσης Χρηματιστηρίου. Το 1868, παράλληλα με την πρόταση του τότε Δημάρχου Δημ. Μουντζόπουλου (1866-1870 και 1870-1874) να προσφέρει ως δωρεά τα 8 χρόνια της μισθοδοσίας του ένα τεράστιο ρολοΐ σε ορατή θέση, αποφασίστηκε να κατασκευαστεί το κτίριο του Χρηματιστηρίου και στην κορυφή του να τοποθετηθεί το ρολοΐ. Ως θέση επιλέχθηκε νότια της τότε υπάρχουσας πηγαίας Θεμιστοκλέους (ό-

Εικ. 1 (www.apotis4stis5.com)

Εικ. 2 (Στεφ. Μίλησης)

Εικ. 3 (Στεφ. Μίλησης)

που σήμερα είναι το κτίριο του NAT, απέναντι από την Αγία Τριάδα), μπροστά από τον Τινάνειο Κήπο. Η επιλογή της θέσης δεν ήταν τυχαία. Μπροστά υπήρχε η βασιλική αποβάθρα, όπου όλοι οι ξένοι Βασιλείς, Πρόεδροι, Πρωθυπουργοί που θα έφταναν στην Ελλάδα με πλοία, θα αντίκριζαν το σύμβολο μιάς νέας εποχής για τον Πειραιά, τον οίκο του εμπορίου, του χρήματος και των συναλλαγών: το Χρηματιστήριο (Στεφ. Μίλησης, *pireorama*, Το ρολόι του Πειραιά). Η μελέτη του κτιρίου ανατέθηκε στον Μηχανικό του Δήμου, Γεράσιμο Μεταξά. Το 1869 μπαίνει ο θεμέλιος λίθος, (ανευρέθηκε πρόσφατα στις εκσκαφές για το τράμ). Και ολοκληρώθηκε το 1873. Το 1875, εγκαινιάστηκε το Χρηματιστήριο. Οι συναλλαγές γίνονταν στην μεγάλη αίθουσα του ισόγειου, όμως υπολειμματούσε, αφού οι Αθηναίοι το περιφρονούν επειδή δεν ήταν στην Αθήνα, αλλιά και λόγω μιας παράδοξης απόφασης, που όριζε ότι για να μπαίνει κάποιος στην αίθουσα των συναλλαγών, θα έπρεπε να φορά φράκο και όρθιο σκληρό κολλάρο! Αποτέλεσμα αυτόν, ήταν η ερήμωση και ο μαρασμός του Χρηματιστηρίου που σταμάτησε την λειτουργία του στην πρώτη μόλις χρονιά. Ο όροφος του κτιρίου ενοικιάστηκε στην Εμπορική Λέσχη του Πειραιά για εκδηλώσεις και στο ισόγειο λειτούργησε καφενείο (Εικ. 9,10). Στην δεκαετία του 1870, εγκαταστάθηκε το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν ολοκληρώθηκε το Μέγαρο του ΤΤΤ (Ταχυδρομείου, Τηλεφωνίας, Τηλεγραφείου) στην οδό Καραοηλή και Δημητρίου, μεταξύ Φίλωνος και Νοταρά. (Σήμερα Δημοτική πινακο-

θήκη).

Το 1885, ο τότε Δήμαρχος Αριστείδης Ομηρίδης-Σκυλίτσης αποφάσισε την μεταφορά του Δημαρχείου, από το κοντινό παλαιό κτίριο επί των οδών Λυκούργου και Δημοσθένους, στο ωραίο κτίριο του Χρηματιστηρίου. Εκεί, λειτούργησε (με μικρές διακοπές λόγω εκτάκτων καταστάσεων, κατοχής κλπ) μέχρι το 1968, όταν, όπως προαναφέραμε, ο δοτός Δήμαρχος Αριστείδης Σκυλίτσης το κατεδάφισε, για να πραγματοποιήσει το όραμά του για τον σύγχρονο Πειραιά (αποκατάσταση θέας της Αγίας Τριάδας προς την θάλασσα, να γίνει ορατό από τον λιμένα το κτίριο του NAT, καθώς και το πολυώροφο Κέντρο Εμπορίου και το Ξενοδοχείο που θα κατασκευάζετο πλησίον αυτού.

Β. ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ

Πρόκειται για διώροφο κτίριο με σοφίτα, συμμετρικό στον άξονα βορρά-νότου, διαστάσεων 28.00Χ 22.50 μ και από πάνω ορθογώνιο πύργο στο κέντρο του κτιρίου, διαστάσεων 5.80Χ4.20 στον οποίο τοποθετήθηκε το ρολόι (Εικ. 11,12). Οι εισόδοι του κτιρίου ήταν στην ανατολική (κύρια) και στην δυτική όψη, όπου υπάρχει μικρό πρόστω με δύο κίονες που στηρίζει τον εξώστη του ορόφου (Εικ. 13). Εσωτερικά, διάδρομος πλάτους 3.00μ, ενώνει τις δύο εισόδους και χωρίζει το κτίριο σε δύο τμήματα: στο νότιο με την μεγάλη αίθουσα του Χρηματιστηρίου και βόρεια το κλιμακοστάσιο και δύο χώρους καταστημάτων. Την ίδια ακριβώς διάταξη έχει ο Α' όροφος (Εικ. 14), με τον διάδρομο να οδηγεί στους δύο εξώστες πάνω από τα πρόστωα των εισόδων. Στο νότιο τμήμα, υπάρχει κυκλική προεξοχή

Εικ. 4 (Στεφ. Μίλησης)

Εικ. 5 (Στεφ. Μίλησης)

Εικ. 6 (Στεφ. Μίλησης)

Εικ. 7 (Στεφ. Μίλησης)

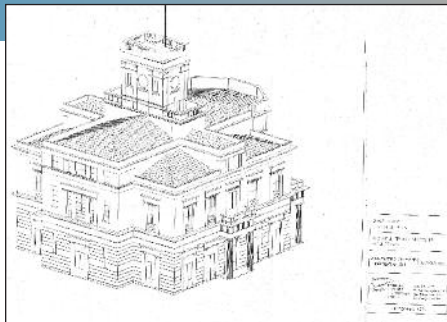
Εικ. 8 1956 (αρχείο Χριστουλάκη)

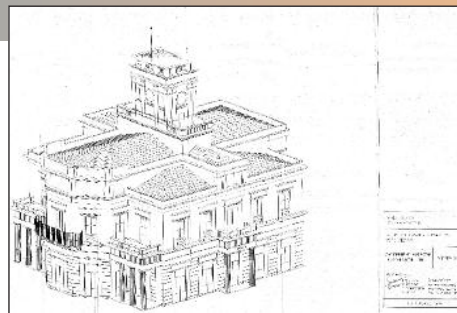
Εικ. 9 (Στεφ. Μίλησης)

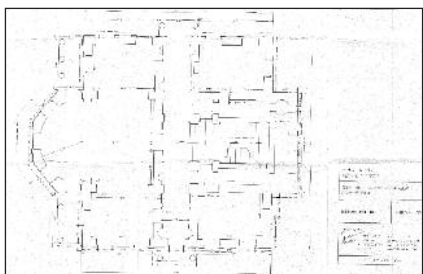
Εικ. 10 (Στεφ. Μίλησης)

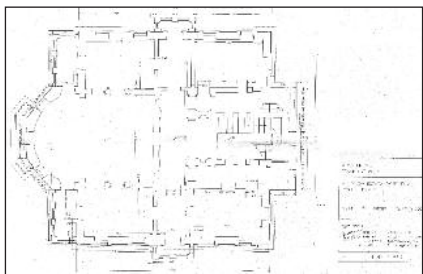
Εικ. 11 ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
(ΑΞΟΝΟΜΕΤΡΙΚΟ) (Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

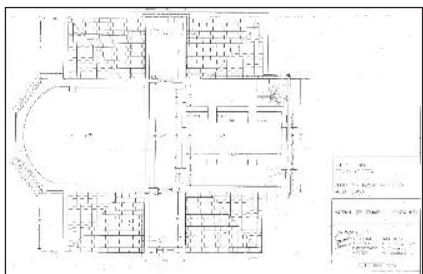
Εικ. 12 ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
(ΑΞΟΝΟΜΕΤΡΙΚΟ) (Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

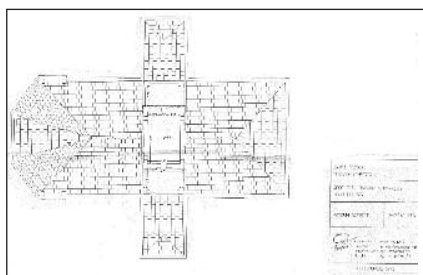
Εικ. 13 ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ
(Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

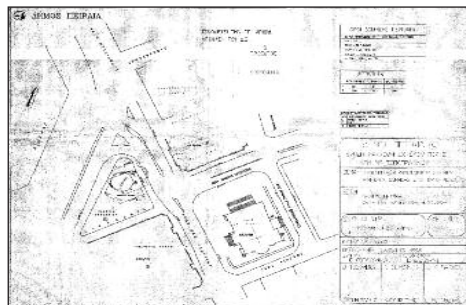
Εικ. 14 ΚΑΤΟΨΗ Α ΟΡΟΦΟΥ
(Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

Εικ. 15 ΚΑΤΟΨΗ Β ΟΡΟΦΟΥ
(Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

Εικ. 16 ΚΑΤΟΨΗ ΔΩΜΑΤΟΣ
(Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

Εικ. 17 ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟΥ
(Καθ. ΕΜΠ Ι. Μπαντέκας)

του κτιρίου, με υπόστυλους υπαίθριους χώρους δεξιά και αριστερά, ενώ στην βόρεια πλευρά, υπάρχει ορθογωνική προεξοχή σε τμήμα της όψης. Η σοφίτα (Β' όροφος) (Εικ. 15), καταλαμβάνει όλη την επιφάνεια του ορόφου. Είναι βοηθητικός χώρος χωρίς ανοίγματα στους εξωτερικούς τοίχους, με αποτέλεσμα να μην γίνεται αντιληπτός στις όψεις του κτιρίου. Ουσιαστικά, χρησιμοποιείται ως στιβαρή βάση του κεντρικού υπερυψωμένου πύργου (Εικ. 16), όπου τοποθετήθηκε η δωρεά του Δημ. Μουτζόπουλου: το ρολόι, απ' όπου πήρε το όνομά του το κτίριο.

Είναι ένα επιβλητικό, με απλές γραμμές κτίριο, χαρακτηριστικό της εποχής του, χωρίς τα έντονα αρχιτεκτονικά στοιχεία των νεοκλασικών κτιρίων που οικοδομούνταν εκείνη την εποχή στην Αθήνα (φουρούσια, αετώματα, αετωματικά πρέκια κλπ). Ωστόσο, παρά την απλότητά του και την αποφυγή των περιττών στοιχείων αποπνέει δωρική λιτότητα.

Γ. Η ΕΠΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

Η θλίψη από την άδικη κατεδάφιση του συμβόλου του Πειραιά, οδήγησε πολλούς νοσταλγούς του κτιρίου, να σκέπτονται την ανακατασκευή του. Όπως αναφέρει ο Δημ. Κρασονικοῦλάκης σε διάθεξή της 26 Μαρτίου 2014 στον ΖΗΝΩΝΑ: "το ζήτημα για την επανακατασκευή του άνοιξε το 1993 η ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΛΕΣΧΗ του θανάση Μεντζελόπουλου και το 1994 ο πρόεδρος του ΕΕΠ Γιώργος Λοντόρφος. Εγκρίθηκε από το Νομαρχιακό Συμβούλιο επί Νομαρχίας Νικολάου Σχοινά στις 6-4-1994. Έτσι στις 13-11-1995 βγήκε απόφαση

να ανοικτεί λογαριασμός και συγκροτήθηκε εξαμελής επιτροπή. Στις 9-1-1996 ανακοινώνεται η ανάθεση της μελέτης για την απόδοση του εξωτερικού περιγράμματος στον καθηγητή του Πολυτεχνείου Ι. Μπαντέκα. 45 χρόνια μετά την κατεδάφιση του κτιρίου, ο Δήμαρχος της πόλης Βασ. Μιχαηλίδης, έβαλε στόχο να το ξαναφτιάξει. Ήδη άλλαξε το ρυμοτομικό σχέδιο (Εικ. 17) και ξεκίνησε ενέργειες για την εξεύρεση χρημάτων.

Παρά τις αντιρρήσεις που περιορίζονται στην διαπίστωση ότι ένα μνημείο, αν και άδικα κατεδαφισμένο και οριστικά χαμένο ΔΕΝ πρέπει να ξαναχτιζεται αφού θα είναι πλέον αντίγραφο, οφείλει ο Δήμος να εστιάσει σε άλλες δραστηριότητες, το συναίσθημα υπερτερεί, η πειραική υπερηφάνεια και το έντονο τοπικιστικό πνεύμα διαλύει κάθε αντίσταση και δεν έχουμε παρά να συμφωνήσουμε με την ανοικοδόμησή του". (Δημ. Κρασονικοῦλάκης)

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα το Αρχιτεκτονικό τμήμα του Δήμου Πειραιά, τους αρχιτέκτονες Γεώργιο Γιουρούκο και Καραγιάννη Σοφία καθώς και την σχεδιάστρια Έφη Παβέλη για την βοήθειά τους και την χορήγηση της μελέτης αποτύπωσης του καθηγητή ΕΜΠ Ι. Μπαντέκα.

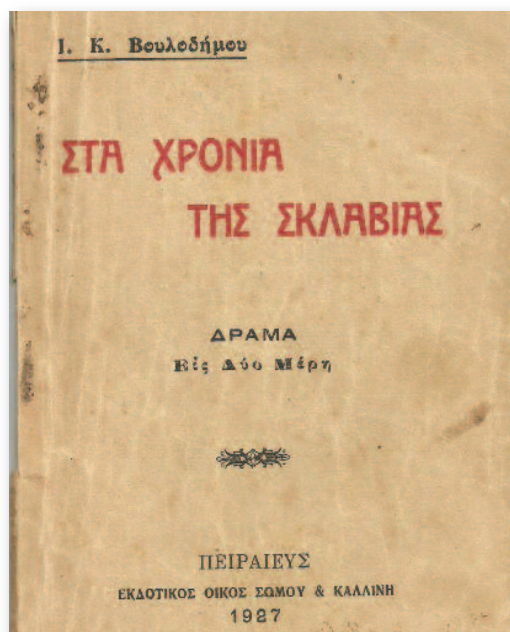
Πηγές:

- Ι. Μπαντέκας, Καθηγητής ΕΜΠ « Μελέτη αποτύπωσης παλιού Δημαρχείου (Ρολόϊ Πειραιά)» 1994
- Στεφ. Μίλησης: Pireorama ιστορίας και πολιτισμού "Το ρολόι του Πειραιά (Ιστορικό κατεδάφισης)".
- Δημ. Κρασονικοῦλάκης: Διάθεξη στον ΖΗΝΩΝΑ, 26-3-2014: "Το ρολόι του Πειραιά".
- Μανώλη Χριστουῦλακη: "Το Ρολόι-ο αδικωκομένο Πειραιώτης", pireas-piraeus.blogspot.com
- naftemporikh.gr: "Το Ρολόι του Πειραιά θα χτυπήσει ξανά"
- www.apotis4stis5.com: "Το Ρολόι-ο αδικωκομένο Πειραιώτης", pireas-piraeus.blogspot.com
- Διαδίκτυο

Ένα θεατρικό και τέσσερα πειραϊκά προπολεμικά μυθιστορήματα

Με την πειραϊκή βιβλιογραφία ασχολούμαι τόσα πολλά χρόνια ώστε αισθάνομαι ικανός γνώστης του θέματος, ότι μπορώ πλέον να ανταποκριθώ σε κάθε διευκρίνιση και να παρέχω οποιαδήποτε πληροφορία μου ζητηθεί. Η Δημοτική Βιβλιοθήκη και το Ιστορικό μας Αρχείο είναι πλούσια σε παλαιότερες εκδόσεις, αρκετοί φίλοι και γνωστοί έχουν στην κατοχή τους δυσεύρετα και απρόσιτα έντυπα. Είμαι της γνώμης ότι πρέπει να τα επισημάνουμε και να αναδειχθούν. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ίδρυσης τυπογραφείου στον Πειραιά βρίσκουμε να εκδίδονται ποιητικές συλλογές και μυθιστορήματα. Η παραγωγή τους διήρκεσε σε ολόκληρο τον 19ο αιώνα και συνεχίζεται ως τις μέρες μας. Στο παρόν θα αρκεστώ στην παρουσίαση ενός θεατρικού και τεσσάρων μυθιστορημάτων που βρίσκονται στο αρχείο μου. Δίνεται έμφαση στις κοινωνικές αναζητήσεις και στους ηθικούς περιορισμούς της εποχής που γράφθηκαν.

*Ι. Κ. Βουλοδήμου. Στα χρόνια της σκλαβιάς. Δράμα. Εις δύο μέρη. Πειραιεύς. Εκδοτικός οίκος Σώμου & Καλλίνη. 1927. Τιμή δραχ. 12. Διαστάσεις 16,8X11,7 - σελίδες 60.

Ο Ιωάννης Κωνσταντίνου Βουλοδήμος (1870-1928) ήταν καθηγητής μαθηματικών και διηύθυνε τις τεχνικές σχολές του Πειραιϊκού Συνδέσμου. Τον συναντάμε να

Του **ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗ**
Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά
Προέδρου Ινστιτούτου Πειραϊκών Μελετών

γράφει σε φιλολογικά περιοδικά, ημερολόγια αθηά και στις τοπικές εφημερίδες.

Έργα του παίχτηκαν στο Δημοτικό Θέατρο. Στα 1927 ήταν καθηγητής των μαθηματικών στο Β' Γυμνάσιο Πειραιώς.

Το έργο του "Στα χρόνια της σκλαβιάς" είναι ένα δράμα σε δυο μέρη (τρεις σκηνές το πρώτο, επτά το δεύτερο).

Τα πρόσωπα που παίζουν είναι:

Ο Κωνσταντής, ένας γέροντας, παλιός πολεμιστής που υποφέρει από δύσπνοια, από λαβωματιά στο στήθος.

Ο Ηλίας, γιος του Κωνσταντή, μεσόκοπος, διευθυντής Χωροφυλακής.

Ο Λευτέρης, γιος του Ηλία, μαθητής Γυμνασίου.

Η Φωτεινή, κόρη του Ηλία, μεγαλύτερη από τον Λευτέρη.

Ο Τάσος, νεαρός αξιωματικός του ελληνικού στρατού ή του στόλου.

Τρεις αξιωματικοί της Χωροφυλακής, εθελοντές στρατιώτες και πολίτες.

"Τόπος του δράματος κάθε σκλαβωμένη χώρα".

"Η παράσταση να γίνει με κάποια βραδύτητα".

"Το δράμα συμβολίζει την ατελείωτον διάψευσιν των ελπίδων της ελευθερίας".

ΥΠΟΘΕΣΗ: Ο ελληνικός στρατός, μαζί με τους συμμάχους Άγγλους, Γάλλους και Ιταλούς που ήρθαν με πλοία σε μια παράλια νησιώτικη πόλη, έδωσαν την εντύπωση επικείμενης απελευθέρωσης από τον τουρκικό ζυγό. Όμως, παρά την προσμονή, "απλώς δεν έφυγαν οι ξένοι στόλοι ακόμα". Παρά το ξέφρενο πανηγύρι του κόσμου, τις δοξολογίες, κάτι κακό πληνιόταν στην ατμόσφαιρα. "Αλλοίμονο σ' εμάς! Καλύτερα θα ήταν παντοτεινή να μας σκεπάζει λύπη παρά για μια στιγμή να μας γελάση μια ψεύτικη σαν αστραπή χαρά". Τελικά ο στόλος αποσύρεται. Η σκλαβιά συνεχίζεται. "Έλα. Μη κηαίς. Θα ξημερώση κάποτε μια Αυγή, που δεν θα ζη κανέναν Τύραννο στην Γη. Και στον Καινούργιο μας Απέραντο Καθρέφτη κανένα πρόσωπο θλιμένο δεν θα διαβή ποτέ!".

***Μίμη Ι. Γκέκα. Χαμένο παιδί. Ρωμάντζο. Σκίτσα του ζωγράφου Τάκη Δέδε. Τύποις Ιωάν. Χαντζάρα - Πειραιεύς. Διαστάσεις 17,2X12,3 - σ. 68.**

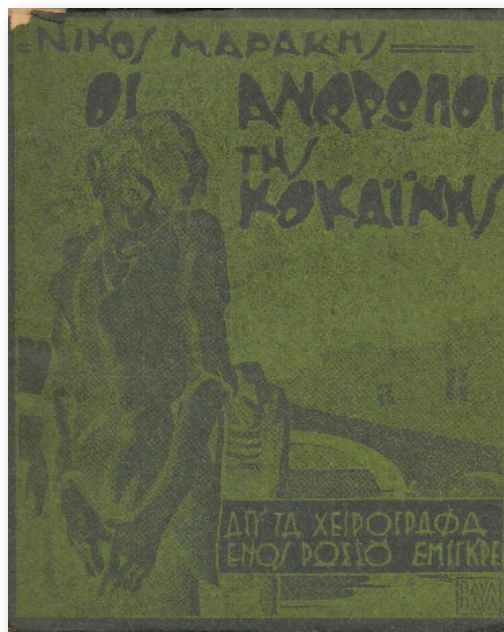
ΥΠΟΘΕΣΗ: Η σχέση ενός νέου με μεγαλύτερη σε ηλικία γυναίκα ήταν κατακριτέα κι απαράδεκτη σε αθηναϊκές - ακόμα και πρόσφατες - εποχές και αντιμετωπιζόταν αρνητικά από πολλές κοινωνίες. Έτσι ο Γιώργος, δεκαοκτάχρονος φοιτητής ερωτεύεται παράφορα την Μαίρη, μια μεγαλύτερη κατά δέκα χρόνια γυναίκα. Παρά την αρχική της αντίδραση ότι δεν ταιριάζουν λόγω ηλικίας, ενέδωσε και χάρηκαν τον έρωτά τους. Η γυναίκα φεύγει μακριά του, ο νέος επιστρέφει στον τόπο του και παντρεύεται μια νέα, την Νίνα. Όταν η γυναίκα του βρίσκει το ημερολόγιό του όλα αλληλίζουν, το σπίτι διαλύεται. Βρίσκουμε τον Γιώργο στην πόλη, να ψάχνει την παλιά αγάπη του και να κυλιέται στα καταγώγια της Δραπετσώνας. Ένας γιατρός τον σώζει και τον φέρνει σε επαφή με την εξόριστη Μαίρη. *"Κοίταξε κι' ο Γιώργος και είδε μια γρηούλη αδύνατη, καμπουριασμένη, κουλουριασμένη στη πολυθρόνα της με κάτασπρα μαλλιά και με μαύρα πλათειά, γεροντίστικα ρούχα που της έκρυβαν όλο το κορμί της".*

"-Αυτή!! Αυτή εκεί είχε η Μαίρη! ;; ξεφώνησε ο Γιώργος". Εμφανής η διάθεση της Μαίρης να τον αποτρέψει με την μεταμφίεσή της.

"Το θαύμα είχε συντελεσθεί. Η Μαίρη χάθηκε, έσβυσε όλος διόλου από το νου του και που και που να παρουσιαζότανε καμιά ξεθωριασμένη σκιά του παρελθόντος".

Ο Γιώργος επέστρεψε στην οικογένειά του και έκανε έναν γιο με την Νίνα...

***Νίκος Μαράκης. Οι άνθρωποι της κοκαΐνης. Απ' τα χειρόγραφα ενός Ρώσου εμιγκρέ. Έκδοση: "Νέοι καιροί" Τυπογραφεία Μαράκη & Δασκαλάκη. Χωρίς χρονολογία (1932). Διαστάσεις 19,4X14,1 - σελίδες 80.**

Για τον Νίκο Ι. Μαράκη (1904 - 1972) είναι λίγα όσα γνωρίζουμε. Από τους σημαντικότερους πειραιώτες δημοσιογράφους, ίδρυσε στα 1929 την εφημερίδα ΝΕΟΙ ΚΑΙΡΟΙ με τον Δημήτρη Πιτσάκη, έγραψε θεατρικά έργα, διηγήματα, αφιερώθηκε όμως στο αστυνομικό ρεπορτάζ και στην συγγραφή μυθιστορημάτων κι αστυνομικών νουβελών σε αμέτρητα περιοδικά (ΜΑΣΚΑ, Ρωμάντζο). Στα 1922 με το ψευδώνυμο Π. Πετρίτης εξέδωσε τα διηγήματα "Στις ομίχλες".

Η διακίνηση και χρήση κοκαΐνης/ηρώνης/κάνναβης, με διεθνή και τοπική προέκταση, απασχολεί ακόμα και στις μέρες μας τις αρμόδιες αρχές και την δημοσιότητα. Για να αποδοθεί αληθοφάνεια στο κείμενο, είναι γραμμένο σε πρώτο πρόσωπο: *"Ότι αναφέρεται μέσα στις σελίδες του βιβλίου είναι μια πραγματική ιστορία βγαλμένη απ' τα χειρόγραφα που βρέθηκαν στην κάμαρη του Στέργιου Μικάληφ ένα πρωί του 1924".*

ΥΠΟΘΕΣΗ: Ο Στέργιος Μικάληφ, ρώσος πρίγκιπας, μετά την επανάσταση κατέληξε στην Αθήνα όπου γνώρισε την Ζελίκα Βρανά, πλούσια χήρα κι έγινε οδηγός της.

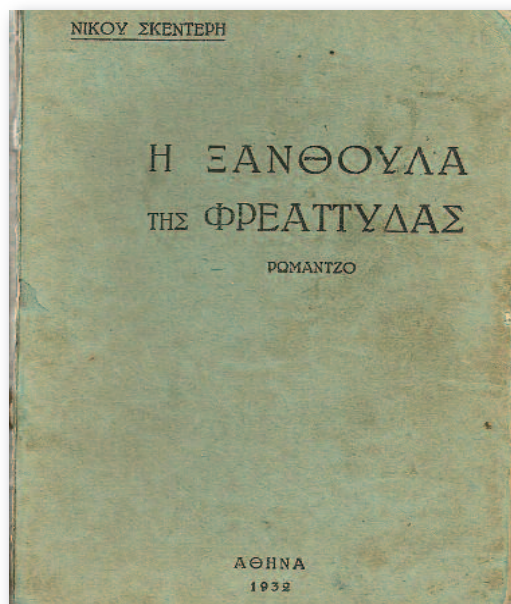
Η Βρανά είχε μια ψυχρή θεώρηση για τον έρωτα και ο πρίγκιπας, που την αγάπησε παράφορα, διαισθάνθηκε ότι έπαιζε μαζί του και ότι την σκλήβωνε η χρήση κοκαΐνης. Ο Ξενοφών Φτυαράς έμενε στο μέγαρό της. Τον πληροφορόρησε ότι ήταν παράλληλα ερωμένος της κι ότι της άρεσε να εμπαίζει και να διασκεδάζει με τους εκάστοτε συντρόφους της. Η κατάληξη ήταν να γίνει διακινητής και να ακολουθήσει τη γυναίκα ως χρήστης των απαγορευμένων ουσιών. Έμαθε για το παρελθόν της, ανακάλυψε ότι ζούσε και ο άντρας της, όμως το πάθος του δεν τον προφύλαξε. Βρέθηκε στην φυλακή, βγήκε και επέστρεψε στο σπίτι της όπου σχεδόν παρουσία του την σκότωσε ο Φτυαράς, μην αντέχοντας άλλο την κα-

κομεταχείριση. "Θα μου επιτρέψετε Πρίγκηψ να σας πω πως τελείωσαν όλα. Πάω στην αστυνομία...".

"Ξαίρω τι μου χρειάζεται τώρα. Ένα ταξίδι πολύ μακρινό, που θα μου εξασφάλιζε μια παντοτεινή αλληλαγή στο περιβάλλον. Μια έστω και δυο σφαίρες στο αριστερό μέρος του στήθους, εκεί ακριβώς, εκεί που οι άνθρωποι υπολογίζουν ότι βρίσκεται η καρδιά, κι όλα τελειώνουν. Όλα...". Κι έτσι ο Στέργιος Μικάηελ, ο Ρώσος εμικρέ, αυτοκτόνησε.

***Νίκου Σκεντέρη. Η Ξανθούλα της Φρεαττύδας. Ρωμάντζο. Αθήνα. 1932.**

Διαστάσεις 16,5X12, σελίδες 110 με σκληρό εξώφυλλο.

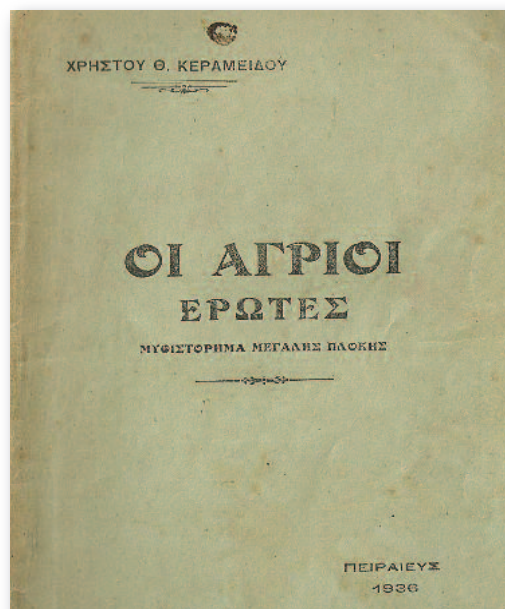
Ο Νίκος Σκεντέρης έγραψε μια ρομαντική ιστορία με ηρώο τον Πειραιά του 1908 -1910, περιγράφοντας τόπους που ακόμα και σήμερα αναγνωρίζουμε εύκολα.

ΥΠΟΘΕΣΗ: Στα 1908, μήνα Μάρτη, στην Φρεαττύδα ο εικοσάχρονος Ιάσων Κέρκης, αθηναίος του Ομίλου Φιλάθλων Πειραιώς ρέμβαζε στα βράχια. Συνάντησε την Ξανθούλα της Φρεαττύδας, την Ελληνική, που μάζευε λουλούδια. "Τουλάχιστον δε μου ήετε πως λέγονται τα ωραία αυτά λουλουδάκια;". Ήταν κυκλαμίες άγριες (αρκουδίτσες) και "μη με λησμονέι". Ύστερα απομακρύνθηκε από κοντά του. Ξεκίνησε ένας μεγάλος έρωτας. Έκαναν περιπάτους στην Πειραική κι έφτασαν έως το Ρόδοι τον Αμάραντον. Παρά τις αθηναϊκές επιδόσεις του και την ακλόνητη αγάπη του ζεύγους κι ενώ ο Γιώργος Σωτηρίου, φίλος του Ιάσωνα, γνώρισε και δεσμεύτηκε με την εξαδέλφη της Θάληα, υπήρξε αντίδραση από την οικογένειά του που ήθελε να τον παντρεύει με την Νέλλη Σαρρή. Όταν υπηρέτησε στο Λιμεναρχείο Πειραιώς φρόντισαν και τον έστειλαν σε εκπαιδευτικό ταξίδι στο Λίβερπουλ. Εκεί, στις 2.2.1909 σκοτώθηκε με την μηχανή που οδηγούσε ένας άγγλος ναύτης. Η σορός ετάφη στο Νεκροταφείο του Αγίου Διονυσίου. Την επόμενη η απειλησμένη Ελληνική έπεσε από τα βράχια της Φρεαττύδας κι αυτοκτόνησε.

Τρία χρόνια μετά σε στενό κύκλο έγιναν οι γάμοι του Γιώργου και της Θάληας.

"Μα το δακρυσμένο βλέμμα της ζητάει κάποιον ανάμεσα στους συγγενείς· η Ελληνική δεν είναι να της πη αν είναι ωραία νύφη. Η αλησμόνητη Ξανθούλα της Φρεαττύδας δεν υπάρχει πια! Μήπως σ' αυτή δεν οφείλει κατά πολύ την ευτυχία της".

***Χρήστου Θ. Κεραμείδου. Οι άγριοι έρωτες. Μυθιστόρημα μεγάλης ηλικίας. Πειραιεύς. 1936. Τιμή δραχμαί 12. Τύποις: Β. Τερζόπουλου. Διαστάσεις 20X13, σελίδες 64. Το έργο είναι γραμμένο στην απλή καθαρεύουσα.**

ΥΠΟΘΕΣΗ: Η Βικτωρία Ευθυμιάδου με τα παιδιά της Δημήτριο και Ρεοζίκη εγκαθίστανται στην Αθήνα το 1909. Ο Δημήτριος έγινε λοχαγός και πολέμησε στα σύνορα όπου γνώρισε τον Κλέωνα Κατωνίδη. Ο Κλέων έσωσε σε μια μάχη τον Ιωάννη Ζαχαρόπουλο. Έτσι γνωρίστηκαν και συνέχισαν τις επαφές τους στην Αθήνα του 1914. Ο Ιωάννης ερωτεύτηκε παράφορα την Ρεοζίκη και οι γονείς του φρόντισαν να προωθήσουν το συνοικέσιο. Όμως η νέα είχε δώσει την καρδιά της στο Κλέωνα.

Η πρώην ερωμένη του Ιωάννη με μια θεία της έστησαν πλεκάνη και αφού έκλεισαν αθώες ερωτικές επιστολές γραμμένες προς την Ρεοζίκη τις έστειλαν στα κατάλληλα χέρια. Ο Ιωάννης αρρώστησε βαριά από παθολογικά αίτια εξ αιτίας του ερωτικού πάθους. Την στιγμή του θανάτου του ο Κλέων από ερωτική έξαψη "αυταπατώνμενος και εκ ζηλοτυπίας κινούμενος" πυροβόλησε και σκότωσε την Βικτωρία, την Ρεοζίκη και αμέσως μετά αυτοκτόνησε. Η μητέρα του Κλέωνα, η Θέμις που ασθένησε, πέθανε μετά από δυο μήνες "και ετάφη πλησίον του ανθοσπάρτου μνήματος των προσφιλών εκείνων υπάρξεων".

Τέτοιου είδους έρωτες, πάθη κι αντιζηλίες που θολώνουν το μυαλό και καταστρέφουν ψυχές, ακούγονται παράξενα στις ημέρες μας, εξακολουθούν να υπάρχουν εκ φύσεως σε διαφορετική ένταση και μορφή, πολλές φορές μάλιστα φέρνουν τα ίδια ολέθρια αποτελέσματα.

Εν τέλει...

Οι αρχαίοι πολεμικοί λιμένες της Αρχαίας Αθήνας Ζέα και Μουνιχία

Εν τέλει... με μεγάλη επιτυχία πραγματοποιήθηκε στις 8 Μαΐου η εκδήλωση που διοργάνωσε ο Σύλλογος Φίλων Αρχαιολογικού Μουσείου Αρχαιολογικών χώρων και Μνημείων Πειραιά και το ίδρυμα Λασκαρίδη στην αίθουσα εκδηλώσεων

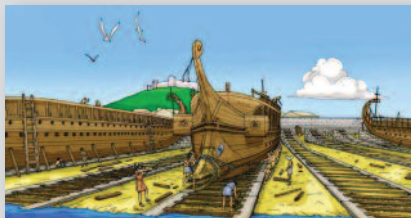
του Ιδρύματος. Θέμα της εκδήλωσης ήταν οι πολεμικοί λιμένες της αρχαίας Αθήνας Ζέα και Μουνιχία με ομιλητή τον αρχαιολόγο και ερευνητή στο Πανεπιστήμιο Κοπεγχάγης κ. Παναγιώτη Αθανασόπουλο. Τον ομιλητή προλόγισε ο πρώην Έφορος αρχαιοτήτων κ. Γιώργος Σαϊνχάουερ. Ο κ. Αθανασόπουλος αναφέρθηκε στα αποτελέσματα της δεκαετούς υποβρύχιας έρευνας στο λιμάνι της

Ζέας και της Μουνιχίας που πραγματοποίησε το Δανέζικο Ινστιτούτο σε συνεργασία με την Εφορία Εναλίων Αρχαιοτήτων.

Ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία από την ομιλία του κ. Αθανασόπουλου: Οι νεώσοικοι εκτείνονται 35 μέτρα από τη σημερινή ακτογραμμή και βρίσκονταν σε βάθος 2 μέτρων. Όπως ειπώθηκε η

ανύψωση της στάθμης της θάλασσας από την αρχαιότητα ως σήμερα κάλυψε μέρος των αρχαίων λιμενικών εγκαταστάσεων. Το πλάτος των νεωσοίκων φτάνει τα 6,2 μέτρα, 8 μέτρα ύψος και 40 μέτρα μήκος. Τους νεώσοικους χώριζαν κιονοστοιχίες με βάση κάθε κίονα 1.6 X 1.6 μέτρα. Υπολογίζεται ότι στα τρία λιμάνια του αρχαίου Πειραιά στεγάζονταν 372 και από αυτές οι 82 βρίσκονταν στη Μουνιχία, 196 στη Ζέα και οι 94 στον Κάνθαρο. Οι νεώσοικοι ήταν επιμήκη υπόστεγα που καλύπτονταν ανά δύο από δίρριχτη στέγη και που σε ορι-

σμένες περιπτώσεις πρέπει να ήταν διπλοί, δηλαδή στέγαζαν κάθε ένας κατά μήκος δύο τριήρεις και έκλειναν στο πίσω μέρος με τοίχο. Στη βάση τους διέθεταν επικλινές ξύλινο επίπεδο, που αφού αλείφονταν με λίπος ανεβήκονταν και καθεβήκονταν οι τριήρεις. Τα υπόστεγα ήταν οργανωμένα σε ομάδες των δέκα νεωσοίκων. Κοντά στο λιμενοβραχίονα υπήρχαν λιθοκτιστοι πύργοι που απείχαν 36 μέτρα και έφεραν αλυσίδα για το κλείσιμο του λιμένα. Στη Μουνιχία οι αρχαιολόγοι του Δανέζικου Ινστιτούτου ανακάλυψαν 6 νεωσοίκους που χρονολογούνται στα τέλη του 6ου με αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Στις ανακαλύψεις περιλαμβάνονται πλευρικός τοίχος 10,3 μέτρων και πλάτους 1,6 μέτρων. Στη Ζέα ανασκάφηκαν επίσης κατάλοιπα 7 νεωσοίκων πλάτους 8 μέτρων για μεγαλύτερα πλοία πιθανόν πεντήρεις.

«Ημέρες Θάλασσας 2018» Θετικός Απολογισμός

Εν τέλει... οι «Ημέρες Θάλασσας 2018», που γιορτάστηκαν για τέταρτη συνεχόμενη χρονιά στον Πειραιά, και διοργανώθηκαν από τον Δήμο Πειραιά σε συνεργασία με φορείς και συλλόγους της πόλης περιελάμβαναν πλήθος εκδηλώσεων δωρεάν για όλους, όπως ξεναγήσεις, παραστάσεις, εκθέσεις, ομιλίες και ημερίδες, εκδηλώσεις για παιδιά, πάρτι, αθλητικά δρώμενα, με επίκεντρο τη θάλασσα και τον πολιτισμό του Πειραιά.

Συγκεκριμένα, από την 1η έως τις 10 Ιου-

νίου 2018, πραγματοποιήθηκαν στην πόλη συνολικά 92 εκδηλώσεις από 73 φορείς - δημόσιους και ιδιωτικούς - όπως εκπαιδευτικά ιδρύματα, μουσεία, σύλλογοι, αθλητικά σωματεία, καταστήματα. Συνολικά προσέλκυσαν περισσότερα από 70.000 άτομα, δημότες και επισκέπτες του Πειραιά που παρακολούθησαν ή συμμετείχαν στις εκδηλώσεις.

Όλες οι εκδηλώσεις των «Ημερών Θάλασσας 2018» είχαν μεγάλη απήχηση στο κοινό: στο «Posidonia Running Event», συμμετείχαν χιλιάδες δρομείς, η ημερίδα για τη γαλήνια ανάπτυξη (διοργάνωση του ΣΒΑΠ, των Πανεπιστημίων Πειραιά και Δυτικής Αττικής, του ΙΟΒΕ και της Ελληνικής Παραγωγής-Συμβούλιο Βιομηχανιών για την Ανάπτυξη) και οι εκπαιδευτικές εκδηλώσεις των ΙΕΚ προσέλκυαν πλήθος κόσμου, το Urban Game Scetchbook με πάνω από χίλιες επισκέψεις, εικαστικές εκθέσεις και ξεναγήσεις με μεγάλη συμμετοχή δημοτών και επισκεπτών της πόλης κ.α.

Μεγάλη ήταν η ανταπόκριση των πολιτών και στις δωρεάν ξεναγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Τριήρη του Πολεμικού Ναυτικού «Οθυμπίδας», την οποία επισκέφ-

θηκαν 4.270 άτομα, καθώς και στο Πλωτό Μουσείο «Νεράιδα», στο οποίο ξεναγήθηκαν 1.500 άτομα.

Επίσης υπολογίζεται ότι στο πάρτι στα στενά της Τρούμπας στο οποίο συμμετείχαν νυχτερινά καταστήματα της περιοχής, βρέθηκαν 7.000 άτομα.

Ο Δήμαρχος Πειραιά κ. Γιάννης Μώραλης σε δήλωσή του τόνισε πως οι «Ημέρες Θάλασσας» είναι μια από τις σημαντικότερες διοργανώσεις για την πόλη. Έχουν επίκεντρο την αδιάρρηκτη σχέση του Πειραιά με τη θάλασσα. Επιδιώξή μας είναι να προβάλλουμε τον πολιτισμό και την ιστορία της πόλης, αθλητικά και τη δυναμική, τη ζωντάνια, τον παλμό του Πειραιά. Μας χαροποιεί ιδιαίτερα ότι χρόνο με το χρόνο οι «Ημέρες Θάλασσας» γίνονται καλύτερες και ενισχύονται με ποικίλες και ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις που απευθύνονται σε πολίτες όλων των ηλικιών.

